

ΒΑΤΡΑΧΟ- ΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΔΗ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΕΥΑΓΓ. Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
723

ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1978

Η φωτοτύπηθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΡΧΑΙΑ Β/Γ = 26

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Μετάφρασις
ὑπὸ Ἐλευθερίου καὶ Σπυρίδωνος
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Με ἀπόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΡΤΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Με πρόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως το δι-
δοκτικόν βιβλίον του Δημοτικού Γυμνασίου και Λυ-
κείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Έκδοσης
Διδοκτικῶν βιβλίων και μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΣΤ

89

ΕΧΒ

ΛΗΙΟΔΟΥ

ΣΟΟ
ΣΑΝ
ΣΑΤΣ
ΣΕΤ

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΔΗ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Μετάφραση
μέ Εισαγωγή και Σημειώσεις
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1978

002
KΛΣ
ΣΤ2Β
723

ΒΑΡΒΑΧΟΜΥΘΙΑ

Επιλογή-Μετάφραση-Σχολιασμός
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΑΝ

ΕΡΤΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΝΕΙΔΟΥ

Μετάφραση
με Εισαγωγή και Σχολιασμούς
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β. ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ
Ζετανιόμφορ ενδόσεις
διδασκικῶν βιβλίων
Αύξ. Αριθ. Είσευ. 535 Έτος 1981

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

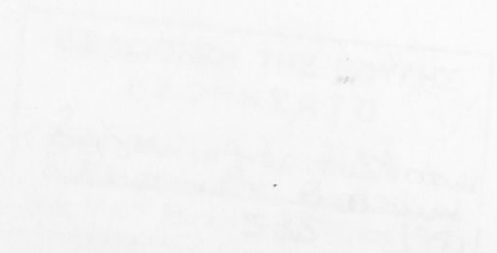
Α'

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

002
111
2128
225

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) Ἡ Βατραχομομαχία καί ὁ ποιητής της.

Ἡ Βατραχομομαχία εἶναι τό σύντομο ἐπικό παρωδιακό ποίημα, γιά τό ὁποῖο δέν μπορούμε νά ποῦμε μέ βεβαιότητα πότε καί ἀπό ποιόν γράφτηκε. Δυό ποιητές, μέ σημαντική χρονική ἀπόσταση, ἀνάμεσά τους φαίνεται, σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες, ὅτι διεκδικοῦν τήν πατρότητα τοῦ ἔργου: Ὁ Ὅμηρος καί ὁ Πίγρητας.

Ὁ νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (5ος μ.Χ. αἰώνας) ἀναφέρει ὅτι κατά τήν ἀποψη τῶν ἀρχαίων ὁ Ὅμηρος, ἐκτός ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, ἔγραψε καί μερικά ἄλλα ἔργα, ὅπως τόν «Κύκλο» (μιά σειρά ἀπό μικρά ἐπικά ἔργα), τό «Μαργίτη» καί τή «Βατραχομαχία» ἢ Μυομαχία». Τά δυό τελευταῖα τά ὀνομάζει «παίγνια», δηλαδή ποιήματα μέ κωμικό περιεχόμενο.

Στόν Ὅμηρο ἀποδίδει τή Βατραχομομαχία καί ὁ Στάτιος, Ρωμαῖος ποιητής τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα. Μέ τίς παραπάνω γνώμες φαίνεται ὅτι συμφωνεῖ καί ὁ Ἀρχέλαος, γλύπτης τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα ἀπό τήν Πριήνη, ἄν κρίνουμε ἀπό τό ἔργο του «Ἀποθέωση τοῦ Ὅμηρου». Στό ἀνάγλυφο αὐτό, μαζί μέ τίς παραστάσεις ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, ὑπάρχει καί ἡ παράσταση ἑνός ποντικοῦ καί ἑνός βατράχου. Αὐτό δείχνει ὅτι ὁ Ἀρχέλαος θεωροῦσε τή Βατραχομομαχία ὀμηρική, καί ὅτι τήν ἴδια γνώμη εἶχαν πιθανότατα καί οἱ σύγχρονοί του.

Στίς παραπάνω μαρτυρίες, πού ἀποδίδουν τή Βατραχομομαχία στόν Ὅμηρο, ἀντιτίθεται τό βυζαντινό λεξικό «Σούδα», πού ἀποδίδει τό ἔργο στόν Πίγρητα ἀπό τήν Ἀλισταρνασό (μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα), ἀδελφό τῆς βασίλισσας Ἀρτεμισίας. Τόν Πίγρητα θεωρεῖ ποιητή τῆς Βατραχομομαχίας καί τό «Περί τῆς Ἡροδότου κακοηθείης», ἔργο πού ἀποδιδόταν στόν Πλούταρχο.

Οί αντίθετες μαρτυρίες πού αναφέρθηκαν παραπάνω δυσκολεύουν τήν προσπάθεια νά ὀρίσουμε μέ βεβαιότητα καί νά τοποθετήσουμε μέ ἀκρίβεια χρονολογικά τό ἔργο· μᾶς ἐπιτρέπουν ὁμως νά ὑποστηρίξουμε, μέ ἀρκετές πιθανότητες, ὅτι ἡ Βατραχομομαχία πρέπει νά γράφτηκε πολύ πρὶν ἀπό τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους, ἴσως πρὶν ἀπό τόν 5ο αἶωνα. Στό συμπέρασμα αὐτό ὀδηγεῖ τό ὅτι κατὰ τήν ἀλεξανδρινή ἐποχή θεωροῦσαν τό ἔργο ὀμηρικό. Ὅτι αὐτή τή γνώμη εἶχαν ἐκείνη τήν ἐποχή φαίνεται, κοντά στά ἄλλα, καί ἀπό τό ἀνάγλυφο τοῦ Ἀρχέλαου πού ἀναφέραμε. Πρὶν ἀπό τόν 5ο π.Χ. αἶωνα λοιπόν πρέπει νά τοποθετήσουμε τή Βατραχομομαχία, πού ἀποτελεῖ ἕνα ἀξιόλογο δεῖγμα τῆς παρωδιακῆς ποιήσεως.

β) *Ἡ παρωδία ὡς λογοτεχνικό εἶδος καί ἡ καλλιέργειά της στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα.*

Στή ζοή συνυπάρχουν καί συνεκφράζονται τό σοβαρό μέ τό ἄσπειο, τό τραγικό μέ τό κωμικό. Τό ἴδιο συμβαίνει καί στήν ποίηση. Πλάι στά σοβαρά ποιητικά ἔργα, ὅπως εἶναι τά ὀμηρικά ἔπη ἢ οἱ τραγωδίες τῶν μεγάλων μας τραγικῶν ποιητῶν, ὑπάρχουν καί πλῆθος ἀπό κωμικά ποιήματα, πού παρουσιάζουν τήν κωμική, τήν εὐθυμη ὄψη τῆς ζοῆς. Στή δεύτερη αὐτή κατηγορία, πού τό κυριότερο εἶδος τῆς εἶναι ἡ κωμωδία, ἀνήκει καί ἡ παρωδία ὡς ποιητικό λογοτεχνικό εἶδος.

Παρωδία στήν ποίηση εἶναι ἡ κωμική ἀπομίμηση ἑνός σοβαροῦ ποιητικοῦ ἔργου. Ὁ ποιητής τῆς παρωδίας θέλει νά προκαλέσει τό γέλιο, τήν εὐθυμία· πολλές φορές καί νά διδάξει. Γιά νά τό πετύχει αὐτό, παίρνει ὡς βάση κάποιο σοβαρό ποίημα καί τό τροποποιεῖ, τό διαφοροποιεῖ στό σύνολό του ἢ σ' ἕνα μέρος του. Οἱ ἀλλαγές γίνονται συνήθως ὄχι τόσο στή γλωσσική καί μετρική μορφή τοῦ ποιήματος, ὅσο στό περιεχόμενό του. Ἐτοι τή θέση τῶν ἡρώων τοῦ σοβαροῦ ἔργου παίρνουν καινούριοι ἥρωες, πού ἡ ὀμοιότητά τους μέ τοὺς πρῶτους εἶναι ὀλότελα ἐπιφανειακή, ψεύτικη, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργεῖται ἀπό τή μεταξὺ τους σύγκριση ἢ αἴσθησις τοῦ κωμικοῦ. Οἱ ἥρωες τῆς Ἰλιάδας π.χ. γίνονται βάτραχοι καί ποντικοί ἢ φαγητά ἐστιατορίου. Στούς καινούριους ἥρωες ὁ παρωδιακός ποι-

ητής αποδίδει πράξεις και σκέψεις όλωσδιόλου αταίριαστες στη φύση τους, γελοιοποιώντας έτσι και υποβιβάζοντας τους ήρωες του σοβαροῦ ἔργου.

Μέ την παρωδία τά στοιχεία τοῦ σοβαροῦ ποιήματος, δηλ. ήρωες, σκέψεις, πράξεις, σκηνές, εἰκόνες, παίρνουν μιά νέα μορφή, παρόμοια μέ τίς γελοῖες μορφές πού δίνει σέ πρόσωπα και πράγματα ένας παραμορφωτικός καθρέφτης. Ἐτσι ὁ ποιητής τῆς παρωδίας πετυχαίνει τή γελοιοποίηση, τήν πρόκληση τοῦ γέλιου και τῆς εὐθυμίας. Καί προχωρώντας πολλές φορές πέρα ἀπ' αὐτά, διδάσκει, προβάλλοντας τά ἀσήμενα και δίνοντας τίς πραγματικές τους διαστάσεις σ' ἐκεῖνα πού προβάλλονται περισσότερο ἀπ' ὅτι πρέπει μεγάλωρεπα.

Ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς παρωδίας, δηλαδή ἡ ἀπομίμηση, δείχνει ὅτι τά παρωδιακά ποιήματα δοῖσκονται ἀναγκαστικά σέ ἄμεση ἐξάρτηση ἀπό τά σοβαρά ποιητικά εἶδη, κυρίως ἀπό τό ἔπος και τό δράμα, ἀπό τά ὁποῖα πηγάζουν και τῶν ὁποίων τήν ἐξέλιξη ἀκολουθοῦν. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὁ κωμικός χαρακτήρας τῆς παρωδίας δικαιολογεῖ τήν ἔνταξή της στήν κωμική ποίηση και τή στενή σύνδεσή της μέ τήν κωμῶδια.

Ἡ παράλληλη ἐμφάνιση τοῦ ἀστείου μέ τό σοβαρό, τοῦ ἰαμβοῦ μέ τήν ἔλεγεία στή λυρική ποίηση, τῆς κωμῶδιας μέ τήν τραγωδία στή δραματική, δείχνει ὅτι ἡ παρωδία πρέπει νά πρωτοεμφανίστηκε στήν ἀρχική της μορφή μαζί μέ τό ἔπος. Τά ὁμηρικά ἔπη ἀποτελέσαν τόν πρῶτο στόχο της, πού διατηρήθηκε σ' ὅλα τά στάδια τῆς ἐξελιξέως της. Ἀργότερα ἀπό τόν 5ο π.Χ. αἰῶνα και ὕστερα, παρωδήθηκε και ἡ τραγωδία.

Στήν ἀρχαία λογοτεχνία μας δέν ἔχουμε πολλά δείγματα παρωδικῆς ποιήσεως· ὅσα σώζονται, ὀλόκληρα ἢ ἀποσπασματικά, ἐπιθεβαιώνουν τήν προσκόλλησή τῆς παρωδίας στό ἔπος και στό δράμα, τά ὁποῖα και ἀπομυμείται.

Ἐτσι, ὁ ἰαμβογράφος Ἰππώνακτας ὁ Ἐφέσιος, ποιητής τῶν μέσων τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνα, ἔγραψε, και μιά παρωδία τῆς Ἰλιάδας.

Ὁ Μάτρωνας, ποιητής τοῦ 4ου αἰῶνα, ἀπό τήν Πιτάνη τῆς Αἰολίδας, ἔγραψε τήν παρωδία «Ἀττικός Δεῖπνος», στήν ὁποία παρωδεῖ τά ὁμηρικά ἔπη, δάζοντας στή θέση τῶν ἡρώων τά φαγητά ἑνός ἐστιατορίου τῆς Ἀθήνας.

Ὁ Ἡγήμονας ἀπὸ τῆς Θάσσο, ποιητὴς καὶ ἠθοποιός, πού ἐξῆσε στὴν Ἀθήνα τὴν ἐποχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, διαμόρφωσε τὴν παρωδιακὴ ποίηση σὲ θεατρικὸ εἶδος καὶ διασκέδασε ἀρκετὰ τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὴν περίφημη «Γιγαντομαχία» του.

Προηγῆθηκε ὁ Ἐπίχαρμος, ὁ βασικός δημιουργός τῆς Σικελιώτικης κωμωδίας (6ος π.Χ. αἰώνας), πού ἐκτός ἀπὸ τίς κωμωδίες του ἔγραψε καὶ παρωδίες μύθων σχετικῶν μὲ θεοὺς ἢ ἥρωες.

Μὲ ἀνάλογο τρόπο ὁ κωμωδιογράφος Κρατίνος στὴν Ἀθήνα (5ος π.Χ. αἰώνας) μὲ τὴν κωμωδία του «Ὀδυσσῆς» παρουσίασε παρωδικὰ τίς περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσεύα μὲ τοὺς Κύκλωπες.

Τέλος, τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ μεγάλος μας κωμικός Ἀριστοφάνης πραγματοποιοῦσε τὴ στενὴ σύνδεση τῆς παρωδίας μὲ τὴν κωμωδία διακωμωδώντας τοὺς τραγικούς ποιητὲς καὶ ἰδίως τὸν Εὐριπίδη.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω συμπεραίνουμε ὅτι ἡ παρωδία, ἀφοῦ πρωτοεμφανίστηκε μαζί ἢ λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὸ ἔπος, ἔφτασε στὴν ὀριστικὴ διαμόρφωση καὶ ἀκμὴ τῆς τὸν 6ο καὶ 5ο αἰώνα, συνεχίστηκε καὶ ἀργότερα δεμένη μὲ τὸ ἔπος, τοὺς μύθους καὶ τὴν τραγωδία, χωρὶς νὰ ἀφήσει πολλὰ ἀξιόλογα δείγματα παρωδιακῆς ποίησης.

γ) Περιεχόμενο καὶ διάγραμμα τῆς Βατραχομομαχίας.

Ἡ ὑπόθεση τῆς Βατραχομομαχίας εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὁ ποντικός Ψιχουλάρπαγας, περήφανο ἀρχοντόπουλο, πηγαίνει σὲ μιά λίμνη νὰ πιεῖ νερό. Ἐκεῖ ἀνταμώνει τὸ Φουσκομάγουλο, βασιλιά τῶν βατράχων. Ἐπειτα ἀπὸ μιά σύντομη συζήτηση μεταξύ τους, ὁ βασιλιάς προσκαλεῖ τὸν Ψιχουλάρπαγα σὸ σπίτι του νὰ τὸν φιλοξενήσει. Τὸ ἀρχοντόπουλο δέχεται, ἀνεβαίνει στὴ ράχη τοῦ Φουσκομάγουλου καὶ ἀρχίζει τὸ ταξίδι τους στὴ λίμνη. Ξαφνικά παρουσιάζεται μιά νεροφίδα. Τρομάζουν καὶ οἱ δύο τους. Ὁ Φουσκομάγουλος βουτᾶει στὴ λίμνη καὶ γλυτώνει. Ὁ Ψιχουλάρπαγας πνίγεται. Τὴν εἶδηση τοῦ πνιγμοῦ του τὴ μεταφέρει στοὺς ποντικούς ὁ Πιατογλύφτης, αὐτόπτης μάρτυρας. Οἱ ποντικοὶ θυμώνουν, ἀρματώνονται καὶ στέλνουν τὸν Χυτροδοῦτα νὰ κηρύξει τὸν πόλεμο στοὺς βατράχους κατηγορώντας τους ὅτι ἐπνίξαν τὸν Ψιχουλάρπαγα. Ὁ Φουσκομάγουλος ἀρνεῖται τὴν κατηγορία καὶ ἐτοιμάζει τοὺς βα-

τρούχους για πόλεμο. Παράλληλα ὁ Δίας συγκαλεῖ συμβούλιο τῶν θεῶν, πού ἀποφασίζουν νά παραμείνουν οὐδέτεροι. Μετά ἀπό αὐτά ἀρχίζει σκληρή μάχη μέ πολλούς νεκρούς. Οἱ ποντικοί φαίνεται νά ἐπικρατοῦν. Ὁ Δίας, γιά νά σώσει τούς βατράχους, ἐπεμβαίνει μέ τό ἀστροπελέκι. Δέν καταφέρνει ὅμως τίποτα. Τελικά δίνει τή λύση μέ ἄλλο τρόπο. Στέλνει κατά τῶν ποντικῶν τά καδούρια. Αὐτά ἀναγκάζουν τούς ποντικούς νά σταματήσουν τή μάχη.

Ἡ Βατραχομομαχία μέ τό κωμικό της περιεχόμενο παρωδεῖ τήν Ἰλιάδα. Ὁ ποιητής της χρησιμοποίησε τή γλώσσα καί τό μέτρο της, παρουσίασε πολεμικές σκηνές καί εἰκόνες ἀνάλογες μέ τίς σκηνές καί τίς εἰκόνες ἐκείνης καί τοποθέτησε στή θέση τῶν ἡρώων τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἀντίστοιχους ἥρωες, βατράχους καί ποντικούς.

Στόχος της ὁ γενικότερος στόχος τῆς παρωδίας· τό γέλιο, ἡ εὐθυμία, ἡ γελοιοποίηση. Καί εἰδικότερα ἡ γελοιοποίηση τοῦ πολέμου. Προσπαθεῖ νά κατεδάσει τόν πόλεμο στίς πραγματικές του διαστάσεις· στίς διαστάσεις τῶν βατράχων καί τῶν ποντικῶν.

Ὁ ποιητής τῆς Βατραχομομαχίας πετυχαίνει τό στόχο του μέ χαριτωμένες καί ἔξυπνες ἐπινοήσεις.

Τά ὀνόματα μέ τά ὁποῖα βαφτίζει τούς ποντικούς (Ψιχουλάρπας, Τυρογλύφτης, Πιατογλύφτης, Χυτροδοῦτας κτλ.) ὀδηγοῦν τή σκέψη μας στίς ἀσήμαντες συνηθισμένες ἀσχολίες αὐτῶν τῶν μικροσῶμων τρωκτικῶν· στό ἀσταμάτητο κυνήγι τοῦ ψωμοῦ καί τοῦ τυριοῦ. Κι ὅμως αὐτά τά φοδιτοιάρικα ζωάκια παρομοιάζονται μέ τούς Γίγαντες, καί τό πρωτοπαλικάρο τους ἀρηφᾶ ἀκόμα καί τόν κεραινό τοῦ Δία! Μέ ἀνάλογη κωμικότητα δίνονται καί τά ὀνόματα τῶν βατράχων (Φουσκομάγουλος, Λασποσπίτης, Νεροροῦφας, Σκουξιάρης κ.τ.λ.). Μᾶς θυμίζουν τή ζωή αὐτῶν τῶν φλύαρων ἀμφίβιων στά λασπόνερα τοῦ βάλτου καί τό ἀσταμάτητο παράφωνο τραγοῦδι τους. Ὅμως καί οἱ δάτραχοι, γίνονται πολεμοχαρεῖς ἥρωες.

Ἐκτός ἀπό τά ὀνόματα, ἔντονα προβάλλεται τό κωμικό στοιχεῖο καί σέ πολλές σκηνές καί εἰκόνες τοῦ ἔργου.

Στό στίχο 205 π.χ., στήν ἀρχή τῆς μάχης, ἡ πτώση τοῦ ποντικοῦ Ἀντρογλύφτη, χτυπημένου ἀπό τό Βροντόλαλο, γεμίζει μέ κωμικό ἦχο τό πεδίο τῆς μάχης:

«Μέ θρόντο πέφτει κι από πάνω του θρονηῆξαν τ' ἄροματά του».

Μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο δίνει ὁ Ὅμηρος σέ πολλά σημεῖα τῆς Ἰλιάδας τήν πτώση τῶν ἡρώων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στούς μεγάλόσωμους ὀμηρικούς ἥρωες καί στόν μικροσκοπικό Ἀντρογλύφτη δείχνει πόσο κωμικά ἀντηχεῖ ὁ γδοῦπος τῆς πτώσεως τοῦ τελευταίου καί τό θρόντημα τῶν ἀρομάτων του.

Δύσκολα συγκρατεῖ κανεῖς τά γέλια του στούς στίχους 239 – 240 βλέποντας τόν Ψιχουλάρπαγα ὀργισμένο νά ἀρπάξει μιᾶ ἀσκήωτη κοτρόνα. «Φρένιασε τότε ἐκεῖνος κι ἄδραξε μέ τό χοντρό του χέρι κοτρόνα ἀσκήωτη, πού κείτονταν βαριά στό χῶμα ἀπάνω». Ὁ ποντικός ἀφήνει τά ψίχουλα κι ἀρπάζει τήν κοτρόνα. Κάνει αὐτό πού κάνουν οἱ ἥρωες καί οἱ θεοί. Ἀρπάζει τήν κοτρόνα ὅπως ὁ Ἔκτορας (Η 264 - 265) ἤ ὅπως ἡ πολεμόχαρη Ἰθηνᾶ (Φ 403 - 404).

Δέν εἶναι λιγότερο κωμικά καί τά δύο συμβούλια τῶν θεῶν, πρῖν ἀπό τή μάχη τό ἕνα, πρὸς τό τέλος τῆς τό ἄλλο. Στό πρῶτο (στίχ. 168 κ. ἐξ.) οἱ θεοί ἐπειδή φοβοῦνται (!) τά κοντάρια τῶν γαύρων πολεμιστῶν, ἀποφασίζουσ νά κρατήσουν οὐδετερότητα. Στό δεύτερο δηλώνουν ἀδυναμία νά συγκρατήσουν τοὺς ποντικούς.

Τά λίγα παραδείγματα πού παρατέθηκαν δείχνουν πῶς πετυχαίνει τό στόχο του ὁ ποιητής· πῶς τά καταφέρει νά δημιουργεῖ τήν αἴσθηση τοῦ κωμικοῦ καί νά προκαλεῖ τό γέλιο καί τήν εὐθυμία.

Τό ὅλο ἔργο μποροῦμε νά τό χωρίσουμε σέ ἐπί μέρους ἐνότητες σύμφωνα μέ τό ἀκόλουθο διάγραμμα:

α) στίχ. 1 - 98:	Ἐπίκληση στίς Μοῦσες, ἀφορμή τοῦ πολέμου
1 - 8: Ἐπίκληση – Προέκθεση
9 - 64: Ἀφορμή τοῦ πολέμου
β) στίχ. 99 - 131:	Πολεμικό συμβούλιο – ἔξοπλισμός ποντικῶν.
γ) στίχ. 132 - 143:	Ἀποστολή κήρυκα ἀπό τοὺς ποντικούς – κήρυξη πολέμου.
δ) στίχ. 144 - 167:	Πολεμικό συμβούλιο – ἔξοπλισμός τῶν βατράχων.
ε) στίχ. 168 - 198:	Συνέλευση τῶν θεῶν – Ἀπόφαση οὐδετερότητας στόν ἐπικείμενο πόλεμο
στ) στίχ. 199 - 267:	Ἐναρξη καί διεξαγωγή τοῦ πολέμου – νίκη τῶν ποντικῶν.

- ζ) στίχ. 268 - 293: Δεύτερη συνέλευση τῶν θεῶν – ἀνεπιτυχῆς ἐπέμβαση τοῦ Δία μέ τόν κεραινό.
- η) στίχ. 294 - 303: Ἐπέμβαση τῶν καθουριῶν ὑπέρ τῶν βατρά-
γων – λήγουν οἱ ἐχθροπραξίαι.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΟΝΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΑΤΡΑΧΩΝ

α) ΠΟΝΤΙΚΩΝ

1) Ψιχουλάρπαγας	(Ψιχάρπαξ)**
2) Ψωμοφάγος*	(Τρωξάρτης)
3) Μυλογλύφτρα	(Λειχομύλη)
4) Ξυγκομάσης*	(Πτερονοτρόκτης)
5) Πιατογλύφτης	(Λειχοπίναξ)
6) Τυρογλύφτης	(Τυρογλύφος)
7) Χυτροδούτας	(Ἐμδασίχυτρος)
8) Ἄντρογλύφτης	(Λειχήνωρ)
9) Τρυποφράκτης*	(Τρωγλοδύτης)
10) Ψωμοψάχτης	(Ἄρτοφάγος)
11) Βασιλικιώτης	(Ὠκιμίδης)
12) Τυροφάγος	(Τυροφάγος)
13) Τσικνογλύφτης*	(Πτερογλύφτης)
14) Σαπουνάς	(Λιτραῖος)
15) Παστρουμάδης*	(Πτεροφάγος)
16) Ψιχουλάρπαγας	(Ψιχάρπαξ)***
17) Κομματάς*	(Μεριδάρπαξ)
18) Ροκάνας	(Κναιῖσον)

* Εἶναι ὀνόματα πού πάρθηξαν ἀπό τή μετάφραση τοῦ I. Βηλαρά.

** Μέσα στήν παρένθεση τά ὀνόματα τῶν ποντικῶν, ὅπως τά θρίζουμε στό ἀρχαῖο κείμενο.

*** Πρόκειται γιά δεύτερο Ψιχουλάρπαγα, συνονόματο μέ τόν I.

δ) ΒΑΤΡΑΧΩΝ

1) Λασπάς*	(Πηλεύς)**
2) Φουσκομάγουλος*	(Φυσίγναθος)
3) Βροντόλαλος	(Ύψιδόας)
4) Λασπίδης	(Πηλείων)
5) Παντζαράς	(Σευτλαῖος)
6) Φωνακλάς	(Πολύφωνος)
7) Βαλίσιος*	(Λιμνόχαρις)
8) Ριζοφάγος	(Κοστοφάγος)
9) Λιμνιώτης*	(Λιμνήσιος)
10) Καλαμιώτης	(Καλαμίνθιος)
11) Λασποσπίτης	(Βορδοροκοίτης)
12) Νερορούφας	(Ύδροχαρις)
13) Πρασμοούρης	(Πρασσαῖος)
14) Λαχανάς*	(Κραμβοδάτης)
15) Σκουξιάρης*	(Κραυγασίδης)
16) Πρασμοούρης	(Πρασσαῖος)***
17) Ριγανάτος	(Ώριγανίων)
18) Νερορήγισσα	(Ύδρομέδουσα)

* Είναι ονόματα πού πάρθηκαν από τή μετάφραση τοῦ I. Βηλαρά.

** Μέσα στήν παρένθεση τά ονόματα τῶν βατράχων, ὅπως τά βρισκόμε στο ἀρχαῖο κείμενο.

*** Πρόκειται γιά δεῦτερο Πρασμοούρη, συνονόματο μέ τόν 13.

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Ἐπίκληση στίς Μοῦσες – Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου

Τὴν πρώτη μου σελίδα ἀρχίζοντας, ὦ Μοῦσες τοῦ Ἐλικώνα, 1
 γεμίστε τὴν καρδιά μου δύναμη, νά ψάλω τὸ τραγούδι
 πού τώρα στό χαρτί κρατώντας τὸ τὰ γόνατα μου κόβει·
 ἢ ἄσωτη ἀμάχη πού ὁ Ἄρης ἀναψεν, ὁ θροντοπολεμάρχος,
 παρακαλῶ σας κοσμοξάκουστη στ' αὐτιά ὀλωνῶν νά φτάσει, 5
 οἱ ποντικοὶ πὼς ἀντραγάθησαν σέ μάχη μέ βατράχους,
 τολμώντας ἔργα σάν τοὺς Γίγαντες, τῆς Γῆς τοὺς γιούς τοὺς
 γάρουρους,
 κατὰ πὼς ἰστοροῦσαν οἱ ἄνθρωποι· καί τέτοια στάθη ἢ ἀρχή τῆς.

Ποντίκι διαφασμένο ξέφυγε τῆς γάτας τίς λαχτάρεις 10
 καί πλάι στή λίμνη τὸ λιχουδίκο πηγούνι του ἀκουμπώντας,
 γλυκορουφούσε τὸ μελίγλυκο νερό· κι ἐκεῖ τὸ βλέπει

Στ. 1. ὦ Μοῦσες τοῦ Ἐλικώνα: Οἱ Μοῦσες λατρεύονταν ἀρχικά στήν Πιερίδα, ἀπ' ὅπου πήσαν τὸ ὄνομα Πιερίδες. Ἀργότερα ἡ λατρεία τους ἀπλώθηκε καί σ' ἄλλες περιοχές καί ἰδιαίτερα στή Βοιωτία, στόν Ἐλικώνα. Στό στ. αὐτὸ ἔχουμε παρωδία τοῦ πρώτου στ. τῆς Ἰλιάδας:

Τῆ μάνητα, θεά, τραγοῦδα μου τοῦ ξαχοστοῦ Ἀχιλλέα.

Στ. 4. ἢ ἄσωτη μάχη = ἢ ἀτέλειωτη μάχη, αὐτή πού δέν ἔχει τέλος.

Στ. 7. σάν τοὺς Γίγαντες. Οἱ Γίγαντες, τερατόμορφα καί τρομερά σέ δύναμη ὄντα, ὀνομάζονται «γιοὶ τῆς Γῆς», γιατί δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴ γῆ μέ τὸ αἷμα τῆς πληγῆς πού προξένησε στόν Οὐρανὸ ὁ γιός του Κρόνος. Συχνότερα ἀναφέρεται ἡ μάχη τους μέ τὸ Δία καί τοὺς ἄλλους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἢ Γιγαντομαχία. Ἐπειτα ἀπὸ σκληρὸ ἀγώνα τοὺς ἐξόντωσαν οἱ θεοὶ μέ τὴ βοήθεια τοῦ Ἡρακλῆ. Ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στοὺς ποντικούς καί τοὺς Γίγαντες ἐπιτείνει τὴν κομικότητα τῆς παρομοίωσης.

πολυλογάς λιμνοκατοίκητος, κι αὐτὰ τοῦ λέει τὰ λόγια:

– Ξένε, ποῖός εἶσαι; καί σι' ἀκρόγιαλο ποῦθ' ἦρθες; Ποῖός
σου ὁ κύρης;

Τὴν πάσα ἀλήθειαν ὁμολόγα μου, μὴ σέ γροικήσω ψεύτη.

Ἄν γκαρδιακό σέ νιώσω φίλο μου, στό σπίτι μου θά πάμε, 15
θά σέ φιλέσω, πλῆθος ὁμορφα θά σοῦ χαρίσω δῶρα.

Ἐγώ ἔμαι ὁ Ρήγας Φουσοκομάγουλος, πού πάντα μέσ στή λίμνη
ζῶ τιμημένος ἀπ' τοὺς δάτραχους, ἀφέντης κι ὀδηγός τους.

Ὁ κύρης μου ὁ Λασπᾶς μ' ἀνάστησε, σάν μ' ἐρωτολαχτᾶρα
ἔσμιξε μέ τή Νερορήγισσα στοῦ Ἡριδανοῦ τίς ὄχθες. 20

Ὅμως καί σύ φαντάζεις μου ὁμορφος, μέσ στοὺς λεβέντες πρῶτος
δασιλοράδδη ρήγα σέ θαρρῶ, στίς μάχες ἀντρωιωμένον.

Ἐλα λοιπόν, μίλα μου, διάζομαι νά μάθω τή γενιά σου.

Τότε σ' αὐτόν ὁ Ψιχουλάρπαγας ἀπηλογήθη κι εἶπε:

– Γιατί ρωτᾶς με γιά τό γένος μου; τό ξέρει ὁ κόσμος ὅλος, 25
τό ξέρουν κι οἱ θνητοί κι οἱ ἀθάνατοι, ὡς καί τὰ οὐρανοπούλια.

Μέ ὀνοματίζουν Ψιχουλάρπαγα, κι εἶμαι τοῦ Ψωμοφάγου
γιός, τοῦ τρανόκαρδου τοῦ κύρη μου· μάνα μου ἡ Μυλογλύφτρα,
ἡ μοσκοθυγατέρα τοῦ τρανοῦ τοῦ ρήγα Ξυγκομάση.

Στ. 16. Παρωδία τοῦ στ. Ζ 218 τῆς Ἰλιάδας.

κι ὄρια ἀλλάξαν δῶρα φιλίας οἱ δνὸ τους

Ἐκεῖ πρόκειται γιά τὰ δῶρα πού ἀντάλλαξαν ὁ Οἰνέας μέ τό Βελλερεφόν-
τη.

Στ. 19/20. **Λασπᾶς – Νερορήγισσα.** Στό ἀρχαῖο κείμενο τό ὄνομα τοῦ Λασπᾶ εἶναι
Πηλεύς. Μιλώντας ἐδῶ μέ καμάρι ὁ Φουσοκομάγουλος γιά τὴν καταγωγή του,
μάς θυμίζει τοὺς γονεῖς τοῦ Ἀχιλλέα, τὸν Πηλέα καί τὴ θαλασσινὴ θεότητα
(Νερορήγισσα) Θέτιδα. Σημείωσε καί τὴν παρωδία τοῦ στ. Ζ 25 τῆς Ἰλι-
άδας:

μέ τή νεράιδα τοῦτος ἔσμιξε, τὰ πρόδρα ὡς δοσκοῦσε.

Στ. 21. **φαντάζεις** = φαίνεσαι, δείχνεις.

Στ. 22. **δασιλοράδδης** = αὐτός πού κρατᾶ δασιλικὸ σκῆπτρο. Στοὺς στίχους αὐτοὺς
σημειώνουμε παρωδία τῶν στ. Γ169 – 170 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ὁ Πρίαμος
ρωτῶντας τὴν Ἑλένη γιά τὸν Ἀγαμέμνονα, λέει:

*Ὅμως τόσο ὁμορφο τὰ μάτια μου δέν ἔχουν δέι ποτέ τους
μηδέ καί τόσο ἀλήθεια πέφανε· ρηγάοχος πρόπει νά ἔναι.*

Στ. 25-26. Παρωδεῖται ἡ συνάντηση τῶν ἠρώων Διομήδη καί Γλαύκου στοὺς στ. Ζ
145 καί 151 τῆς Ἰλιάδας, πρὶν συγκρουσθοῦν:

Διομήδη ἀντροκάοδε, τί κάθεσαι καί τή γενιά ρωτᾶς μου;

Ποιά ἔναι ἡ γενιά μου, ὅσοι τὴν ξέροινε πολλοὶ θαρρῶ λογιῶνται.

Σέ καλυδόοπιτο μέ γέννησε, κι ἀρχοντικιά ἢ τροφή μου, 30
καρούδια, σύκα κι ὀλονόστιμες θροφές λογιῶ λογιῶνε.
Μά πῶς νά μέ λογιάσεις φίλο σου, πού διόλου δέ σοῦ μοιάζω;
Ἐσένα στά νερά εἶναι ἡ ζήση σου· μά ἐγώ τό ἔχω συνήθεια
νά ροζανίζω ὅσα ἔχουν οἱ ἄνθρωποι στά σπίτια τους καλοῦδια.
Ψωμί δέ μοῦ ξεφεύγει ἀφρόπλαστο σ' ὠριόκυκλο πανέρι, 35
μήτε ἡ γιομάτη σουσαμότυρο μακροπεπλούσα πίτα,
μήτε κομιάτι ἀπό χοιρόμερο, σκωτάκια ἀσπροντυμένα,
μήτε καί τό τυρί τό νιόπηχτο ἀπό τό γλυκό τό γάλα,
μήτε ἡ λαχαριστή μελόπιτα. πού ὡς κι οἱ θεοί ποθοῦνε, 40
μήτε ὅσα σ' ἄνθρωποξεφάντωσησ μαγεῖροι μαστορεύουν
στίς χύτρες τεχνικά ταιριάζοντας λογιῶ λογιῶ νοστίμιες.
Ποτέ δέν ἔφυγα ἀπ' τό σάλαγο τόν ἄγριο τοῦ πολέμου,
στούς προστομάχους πάντα ἀνάμεσα ρίχνομαι εὐθύς στή μάχη.
Δέν τόν φοβάμαι ἐγώ τόν ἄνθρωπο, τρανό κι ἄς ἔχει σῶμα,
μά τοῦ δαγκάνω τ' ἀκροδάχτυλα στήν κλίνη του γλιστρώντας· 45
κι ἔτσι ἀλαφρά θουτάω τή φτέρνα του, πού δέ γροικαίει τόν πόνο,
κι ἀπ' τό βαθύ ὕπνο δέ σηκώνεται τήν ὥρα πού δαγκάνω.
Μονάχα δυό εἶναι πού μοῦ φέρνουνε σ' ὄλη τή γῆς τρομάρα·
γάτα καί κικρινέζι ἀπό τή μιὰ, τρανή μου δυστυχία,
τ' ἄλλο ἡ παγίδα ἡ πολυστέναχτη, πού δόλιος μοῦ εἶναι χάρος. 50
Μά ἀπ' ὅλα πιότερο ἡ ἀνήμερη μοῦ φέρνει σύγκρου ἡ γάτα,
γιατί πασκίζε ὡς κι ἀπ' τήν τρύπα μου λές νά μέ ξετρουπόσει.
Δέν τρώω ραπάνια μήτε λάχανα, δέν τρώγω κολοκύθια,
χλωρά κοκκινογούλια ἢ σέλινα δέν εἶν' τροφή δική μου·
αὐτά γιά φαγητά σεῖς τά ἔχετε, πού ζῆτε μέσ στή λίμνη. 55
Σ' αὐτά ἀποκρίθη ὁ Φουσκομάγουλος χαμογελώντας κι εἶπε:
– Γιά τήν κοιλιά σάν κοῦρκος φούσκωσες, ξένε· κι ἐμεῖς στή
λίμνη

Στ. 32. **νά λογιάσεις** = νά λογαριάσεις, νά θεωρήσεις.

Στ. 36. **μακροπεπλούσα** = (πίτα) μέ μαζοῦ πέπλο, μέ μεγάλα φύλλα.

Στ. 40. **ἀνθρωποξεφάντωση** = τό φαγοπότι, τό γλέντι.

Στ. 42. **σάλαγος** = ἡ γεμάτη κρανές ταραχή τῆς μάχης.

Στ. 43. Θυμίζει τό στ. Ν 642 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ὁ Μενέλαος
γυρνάει ξανά καί δίχως ἀγρητα τούς προστομάχους σμίγει.

προστομάχος: αὐτός πού πολεμᾷ στήν πρώτη γραμμῆ.

καί στή στεριά πολλά χαιρόμαστε, πού θάμα νά τά βλέπεις.
 Διπλή ζωή, διπλό βουκότοπο χάρισε στά βατράχια
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός, στή γῆς πηδήματα νά κάνουν, νά βουτάνε 60
 στή λίμνη κι ἔτσι διπλομοίραστη τήν κατοικιά τους νά ἔχουν.
 Κι ἂν θές νά δεις, νά μάθεις, εὐκόλα κι αὐτό μπορεῖ νά γίνει.
 Πήδα στήν πλάτη μου καί κράτα με γερά, μήπως γλιστρήσεις,
 κι ἔτσι μέ τήν καρδιά σου ὀλόχαρη σ' ἀρχοντικό μου μπαίνεις.
 Ἔτσι εἶπε καί τήν πλάτη του ἔσκυψε· κι εὐθύς ἀνέδη ἐκεῖνος 65
 γύρω τά χέρια ἀλαφροδένοντας στόν τρυφερό λαιμό του.
 Χαιρόταν στήν ἀρχή γιατί ἔβλεπε τ' ἀραξοδόλια δίπλα,
 ὄνειρεμένο τό ταξίδι τους· μά ξαφνικά σάν εἶδε
 τά σκουρα νά τόν ζώνουν κύματα, κορόμηλο τό δάκρυ,
 κλαιγόταν, μά ἡ μετάνοια ἀνώφελη, τραβοῦσε τά μαλλιά του, 70
 τά πόδια κάτω ἀπ' τήν κοιλιά ἔσφιγγε καί μέσα του ἡ καρδιά του
 σπαρτάριζε γιατί ἦταν ἄμαθη, καί τή στεριά ποθοῦσε.
 Βαριά ἀναστέναζε καί πάγωσε τό αἷμα του ἀπ' τό φόβο.
 Σάν τό κουπί ἡ οὐρά του πίσω του μέσ στά νερά σερόνταν,
 κι ὡς στούς θεούς ἔκανε δέηση νά βγεῖ, στεριά νά πιάσει, 75
 νερά ὀλοσκοτέινα τόν ἔλουζαν κι ὄλο ἔκραζε βοήθεια.
 Κι ἀπό τό στόμα του σάν ρήτορας αὐτό τό λόγο δγάζει:
 «Στή ράχη του ὅμοια δέν κουβάλησε τό ἐρωτικό φορτίο
 μέσ ἀπ' τό κύμα ὁ Ταῦρος φέροντας στήν Κρήτη τήν Εὐρώπη,
 ὡς κουβαλάει ἐμέ στό σπίτι του, στήν πλάτη του ἀπλωμένον, 80
 ὁ δάτραχος σ' ἀφρούς σηκώνοντάς τό δλόχλωμό του σῶμα».

Ξάφνου μιά νεροφίδα πρόβαλε, φοιχτό καί γιά τούς δύο τους
 θέαμα· τό κεφάλι ὀρθόστητο πά στά νερά κρατοῦσε.
 Μόλις τήν εἶδε ὁ Φουσκομάργουλος, βούτηξε κι οὔτε νοιάστη
 πού ἔτσι τό σύντροφό του θά ἔγινε ν' ἀφανιστεῖ· στής λίμνης 85
 τά δάθη χώθηκε καί γλύτωσε ἀπό τό μαῦρο χάρο.

Στ. 79. **Ταῦρος – Εὐρώπη.** Ὁ Δίας ἄρπαξε τήν κόρη τοῦ βασιλιά τῆς Συρίας Φοίνικα καί, μεταμορφωμένος σέ ταῦρο, τήν ἔφερε στήν Κρήτη, περνώντας πάνω ἀπό τή θάλασσα.

Στ. 86. Παρωδία τοῦ στ. Η 254 τῆς Ἰλιάδας:

μὲ αὐτὸς ἀνάγειρε καὶ γλίτωσε τοῦ ἀσβολωμένου Χάρου.

Πρόκειται γιά τόν Ἐκτορα, πού κινδύνεψε στή σύγκρουσή του μέ τόν Αἴαντα, καθώς τό κοντάρι τοῦ Αἴαντα τοῦ τρέπησε τήν ἀσπίδα.

Πετάχτη ὁ ποντικός κι ἀνάσκελα μέσ στὰ νερά ξαπλώθη,
 τὰ χέρια του ἔσφιγγε καί τσίριζε τό τέλος του γροικώντας.
 Πολλές φορές στόν πάτο βούλιαξε, πολλές γοργοκλιτσώντας
 ἀπάνω ἀνέβαινε, μά ἀδύνατο τοῦ χάρου νά ξεφύγει. 90
 Μούσχεμα τὰ μαλλιά του πióτερο τό σῶμα του βαραΐναν.
 Κι ἔτσι ὅπως τὰ νερά τόν ἔπνιγαν, λέει τοῦτες τίς φοβέρες.
 – Θά τό πληρώσεις, Φουσκομάγουλε, τό δόλιο φέροσμο σου,
 γιατί ἀπ' τό σῶμα σου μέ πέταξες σάν ναυαγό ἀπό θράχο.
 «Δέ θά ἴσουν στή στεριά, πανάθλιε, διόλου καλύτερός μου 95
 στήν πάλη, στίς γροθιές, στό τρέξιμο· μά ξεπλανεύοντάς με,
 ὑπουλα στὰ νερά μέ πέταξες. Τά βλέπει ὁ θεός καί κρίνει.
 Ὁ ποντικοστρατός ἐκδίκηση θά πάρει, δέ γλυτώνεις».

Πολεμικά συμβούλια – Ἐξοπλισμοί ἀντιπάλων

Ἔτσι σάν εἶπε αὐτός ξεφύγησε στή λίμνη· μά τόν εἶδε
 ὁ Πιατογλύφτης, πού στ' ἀκρόγιαλο καθόταν καί θωροῦσε· 100
 σκούζει στριγγά κι ὅ,τι εἶδε τρέχοντας τοὺς ποντικούς μνηαίει.
 Ἄγρια τοὺς ἔπιασε ὅλους μάνητα τή συμφορά σάν μάθαν.
 Τοὺς κράχτες τους ἀμέσως πρόσταξαν, πρὶν φέξει, ὅλους νά κράξουν,
 νά συναχτοῦνε στ' ἀρχοντόσπιτο τοῦ ἀρχοντα Ψωμοφάγου,
 κυροῦ τοῦ δόλιου Ψιχουλάρπαγα, π' ἀνάσκελα στή λίμνη 105
 εἶχε ἀπλωθεῖ κουφάρι πιά ἄψυχο, κι οὔτε κοντά στίς ὄχθες
 ὁ δύστηχος, μά μεσοπέλαγα πά στὰ νερά πλανιόταν.

Μέ διάση ὡς μαζωχτήκαν σύναυγα, σηκώθη πρῶτος πρῶτος,
 καημό γιομάτος γιά τό σπλάχνο του, καί λέει ὁ Ψωμοφάγος:
 – Μόλο πού ἐγώ μονάχα, φίλοι μου, πολλά κακά ἔχω πάθει 110
 ἀπ' τοὺς βατράχους, ὅλους πρόσβαλε τό κάμωμά τους τοῦτο.
 Δύστηχος εἶμαι ἐγώ, γιατί ἔχασα τρεῖς γιούς μου, τρεῖς λεβέντες.
 Τόν πρῶτο μου στὰ νύχια ἀρπάζοντας τόν ξέσκισεν ἡ γάτα,
 ἡ τρισκατάραιτη δουτώντας τον ἀλάργα ἀπ' τή φωλιά του.
 Τό δεύτερο ἄνθρωποι σκληρόκαρδοι στό θάνατο τόν σύραν, 115

Στ. 108. **σύναυγα** = μέ τήν αὐγή, μόλις ξημέρωσε.

Στ. 114. **ἀλάργα** = μακριά.

μέ τά καινούρια τους τεχνάσματα, τή μηχανή ἀπό ξύλο,
 πού είναι γιά τά ποντίκια θάνατος καί πού τήν λέν παρίδα.
 Τόν τρίτο, πού κι ἐγώ κι ἡ μάνα του τόν εἶχαμε ἀκριβό μας,
 τόν παρασέρνει ὁ Φουσκομάγουλος καί στό δυθό τόν πνίγει.
 Ἐμπρός λοιπόν τά πολυξόμπλιαστα ζωστείτε τ' ἄρματά σας 120
 κι ἄρματωμένοι καταπάνω τους ἀμέσως νά ριχτοῦμε».

Ἔτσι εἶπε κι ὅλους τούς ξεσήκωσε τίς πανοπλίες νά βάλουν,
 κι ἀναβε ὁ Ἄρης, πολεμόχαρος, τόν πόθο τους γιά μάχη.
 Κνημίδες πρῶτα αὐτοί συνταίριασαν στά δυό μεριά τους γύρω
 ἀπό χλωρά μαστοροδοῦλευτα κουκιά, πού τά τσακίσαν 125
 κι ὀλονυχτίς καλά ροκάνισαν μέ προσοχή περίσσια.
 Θώρακες τεχνικά μαστόρευαν ἀπό κομμάτια δέσμα
 μιᾶς γάτας πού ἐγδαραν, κι ἀπάνω τους καλάμια πλήθος στρώσαν.
 Τοῦ λυχναριοῦ τό ἀφάλι φόρεσαν γι' ἀσπίδα· καί στό χέρι
 μακροιά θελόνα τό κοντάρι τους, ὀλόχαλκο ἔργο τοῦ Ἄρη. 130
 Βάλαν καί κράνη στά μελίγγια τους τό τόσφι ἀπ' τό ρεβίθι.

Οἱ ποντικοί ζωστήκαν τ' ἄρματα· μά τότε, σάν τούς εἶδαν,
 ἔξω ἀπ' τή λίμνη εὐθύς οἱ βάτραχοι πηδοῦν, δρομώντας φτάνουν
 σέ μιὰ ἀπλωσιά καί γιά τόν πόλεμο συμβούλιο συγκαλοῦνε.
 Κι ὡς σ' ἀναπάντεχο ξεσήκωμα πασχίζαν ἄκρη νά ἔδρουν, 135
 ἦρθε κοντά τους ἕνας κήρυκας, ραβδί στό χέρι ἐκράτει,
 τοῦ Τυρογλύφτη τοῦ τρανόκαρδου τό τέκνο, ὁ Χυτροδοῦτας
 καί τοῦ πολέμου μαῦρο μήνυμα μηνάει μ' αὐτά τά λόγια:
 – Οἱ ποντικοί σέ σᾶς, ὦ βάτραχοι, μέ στείλαν μέ φοβέρες,
 ζητοῦν ν' ἄρματοθεῖτε, πόλεμος θ' ἀρχίσει κι ἄγρια μάχη. 140
 Γιατί εἶδαν πού τόν Ψιχουλάρπαγα τόν ἔπνιξε στή λίμνη
 ὁ ρήγας σας ὁ Φουσκομάγουλος. Ἐμπρός λοιπόν γιά μάχη
 ὅσοι ἀντρειωμένοι μέσ στους βάτραχους λογιοῦνται παλικάρια.

Στ. 120. **πολυξόμπλιαστα** = ὀλοστόλιαστα, πλουμιστά.

Στ. 124. Καί στήν Ἰλιάδα ὁ Πάριος (Γ 330), ὁ Πάτροκλος (Π 131) καί ὁ Ἀχιλλέας (Τ 369), καθώς ὁ καθένας τους ἄρματοῦνεται,

καί πρῶτα γύρω σ' ἀντικνήμια του περιᾶ κνημίδες ὄριες.

Στ. 129. **τοῦ λ. τό ἀφάλι** = τό κεντρικό μέρος τοῦ λυχναριοῦ.

Στ. 133. **δρομώντας** = τρέχοντας.

Στ. 135 **ἄκρη νά ἔδρουν** = νά βροῦν ἐξήγηση, νά καταλάβουν.

Στ. 143. **λογιοῦνται** = λογαριάζονται, τούς θεωροῦν.

Μίλησε ὀρθά, κοφτά, ξεκάθαρα· κι οἱ λόγοι του ἀκουστήκαν
 σ' ὄλους, κι οἱ βάρσραχοι ταράχτηκε ἡ περήφανη ψυχὴ τους. 145
 Κατάκριναν τὸ Φουσκομάγουλο, κι αὐτὸς σηκώθη κι εἶπε:
 – Φίλοι μου, ἐγὼ δὲν τὸν θανάτωσα τὸν ποντικὸ, κι οὔτε εἶδα
 τὸ πῶς ἐχάθη· ἀτὸς του πνίγηκε παίζοντας πλάι στὴ λίμνη
 σάν βάρσραχος κολύμπι θέλοντας νά κάνει· καὶ νά τώρα,
 σ' ἐμέ τὰ ρίχνουν, πού δὲν ἔφταιξα, οἱ παμπόνηροι· μά ἐλάτε, 150
 νά θροῦμε τρόπο ν' ἀφανίσουμε τὰ δολερά ποντίκια.
 Λοιπὸν ἐγὼ θά πῶ τὴ γνώμη μου, σάν πιό σωστό ποιὸ κρίνω.
 Ὅλοι μας τ' ἄρματα ν' ἀρπάξουμε καὶ νά παραταχοῦμε
 στίς ὄχθες δίπλα, ἐκεῖ πού ἀπότομος κι ὄλο γκρεμούς ὁ τόπος.
 Καὶ σάν κινήσουν καταπάνω μας καὶ κάνουν τὸ γιουρούσι, 155
 ἀπὸ τὰ κράνη τους ἀδράχοντας τὸν κάθε ὄχτρο, σάν φτάσει
 μπροστά μας, ἴσια νά τοὺς σπρώξουμε μαζί μ' αὐτὰ στὴ λίμνη.
 Ἐκεῖ στὰ σίγουρα τοὺς πνίγουμε, δὲν ξέρουν καὶ κολύμπι,
 καὶ τὸ ποντικοκτόνο τρόπαιό μας θά στήσουμε, ὦ χαρὰ μας!
 Ἔτσι εἶπε κι ὄλους τοὺς ξεσήκωσε τίς πανοπλίες νά βάλουν. 160
 Μὲ φύλλα ἀπὸ μολόχες σκέπασαν τὰ πόδια γύρω γύρω,
 θώρακες φόρεσαν ἀπ' ὄμορφα χλωρὰ κοκκινογοῦλια,
 μὲ μαστοριά ἀπὸ λαχανόφυλλα συνταίριασαν ἀσπίδες,
 δοῦρολο μακρὺ καὶ μυτερό ἄρμωσε καθέννας τους γιὰ δόρυ,
 καὶ μὲ μικρῶν σαλιάγκων καύκαλα σκεπάσαν τὰ κεφάλια. 165
 Ἄρματοι παρτάχτηκαν πλάι στίς ψηλές τίς ὄχθες,
 κουνώντας τὰ κοντάρια· γέμισε πολέμου ὄρμη ἡ ψυχὴ τους.

Στ. 148. **ἀτὸς του** = ὁ μόνος του.
 Στ. 152. Συχνὰ στὴν Ἰλιάδα, σὲ σημαντικὲς συσκέψεις, συναντοῦμε τὸ στίχο:
Λοιπὸν ἀκοῦστε τί μοῦ εἰκάζεται τὸ πιό σωστό πὼς εἶναι...
 (Π.χ. τὸν λέει ὁ Νέστορας (I 103), ὁ Ἄχιλλεας (I 314) καὶ ὁ Πολυδάμας (N 735)).

Στ. 155. **γιουρούσι** = ὄρμητικὴ ἐπίθεση.
 Στ. 166-67. Μὲ ὄμοιο τρόπο περιγράφεται ἡ μονομαχία ἀνάμεσα στὸν Πάγη καὶ τὸ
 Μενέλαο στοὺς στ. Γ 344 – 45 τῆς Ἰλιάδας:
*Κι ἐκεῖνοι ἐσάθησαν σιμώνοντας στὸ μετρημένο ἄλωνι
 γοργοκουνώντας τὰ κοντάρια τους ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου μὲ λύσσα.*

Συνέλευση τῶν θεῶν

Κι ὁ Δίας τότε στόν ἀστροόσπαρτο οὐρανό τούς θεοὺς συνάξει,
 τούς ἔδειξε τό πλήθος τ' ἄρματα, τούς μαχητές τούς γαῦρους,
 πολλούς, ψηλόκορμους, μέ δόρατα μακριά, θαρρεῖς ἀσκέρι 170
 Κενταύρων, πού γιά μάχη κίνησε, θαρρεῖς στρατός Γιγάντων,
 καί μέ γλυκό ρωτάει χαμόγελο: – Ποιοί θά δοηθεῖστε τώρα
 βατράγια γιά ποντίκια; Κι ὕστερα στήν Ἴαθηνᾶ γυρίζει:
 Τούς ποντικούς ἀλήθεια, κόρη μου, θά τρέξεις νά συνδράμεις;
 Ὅλοι τους σπό ναό σου ὀλόγυρα χοροπηδοῦν ὀλοένα, 175
 τήν κνίσσα ὀσμίζονται καί χαίρονται φαγιά λογιῶ λογιῶνε.
 Ἔτσι τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἐμίλησε· κι ἡ Ἴαθηνᾶ ἀποκρίθη,
 – Πατέρα, τά ποντίκια ἀδύνατο ποτέ νά τά δοηθῆσω,
 κι ἄς κινδυνεύουν, γιατί μοῦ ἴκαναν πολλές ζημιές ὡς τώρα,
 καταρημάζοντας τά στέμματα, τῶν λυχναριῶν τό λάδι. 180
 Καί πιό πολύ ἡ καρδιά μου σπάρραξε γιά τοῦτο πού σαρωῶσαν,
 Τόν πέπλο μου τόν καταρήμαξαν, πού γνέθοντας ἀτή μου
 μακροῦ στημόνι μέ λεπτή κλωστή τόν ὕφανα μέ κόπο,
 κι ὀλοῦθε τρύπες μοῦ τόν γέμισαν· κι ὁ μᾶστορης πού μοῦ ἤρθε,
 γιά νά τόν φκιάσει πῆρε διάφορο· γι' ἀθάνατους φοριχτό ἴναι, 185
 ἔγνεσα δανεικά κι ἀδύνατο τά δανεικά νά δώσω.
 Μά μήτε τούς βατράχους θά ἴθελα νά τρέξω νά συνδράμω·
 γιατί κι αὐτοί εἶναι κουφιοζέφαλοι· ἔτσι, προχτές ἀκόμα,

Στ. 169. γαῦρος = ὀρηκτικός, ἄγριος καί περιήφανος.

Στ. 171. Κενταύρων. Ἡ μυθολογία ἀναφέρει πολλές σκληρές μάχες τῶν Κενταύρων καί ἰδιαίτερα τή μάχη μέ τούς Λαπίθες, στή Θεσσαλία, ὅπου ὀμως νικήθηκαν.

Στ. 176. κνίσσα = ἡ μρωδιά πού ἀνέβαινε ἀπό τά ζῶα τῆς θυσίας.

Στ. 180. Τά στέμματα ἦταν λατρευτικά σύμβολα ἀπό κλαδιά δεμένα μέ ταινία ἀπό λευκό μαλλί. Οἱ λυχνοί ἦταν στρογγυλά ἄγγεια, πού τά γέμιζαν μέ λάδι· εἶχαν μιά ἢ περισσότερες προεξοχές, ἀπ' ὀπου ἔδγαινε τό φῆτι. Τούς χρησιμοποιοῦσαν γιά φωτισμό.

Στ. 182. Παρωδία τῶν στ. Ε 734 – 735 καί Θ 385 – 386 τῆς Ἰλιάδας, ὀπου γίνεται λόγος γιά τόν πέπλο τῆς Ἰαθηνᾶς:

Καί τό ἀγανό μαντί τῆς ἔθγαλε σπό πατρικό παλάτι,
 τό πλουμιστό, πού ἀτή τῆς ὕφανε μέ τά δικά τῆς χέρια.

Στ. 183. στημόνι = τά νήματα στόν ἰστό τοῦ ἀργαλειοῦ, πού ἀνάμεσά τους μπαίνει τό ὕφάδι.

Στ. 185. διάφορο = κέρδος, τόκος.

καθώς γυροῦσα ἀπό τόν πόλεμο καί κατακουρασμένη
 ὕπνο ποθοῦσα, αὐτοί δέ μ' ἄφησαν μέ τά κροάσματά τους 190
 νά κλείσω μιὰ στιγμή τά μάτια μου· ξάπλωσα δίχως ὕπνο,
 μέ πονοκέφαλο, ὥσπου λάλησε κι ὁ κόκορας. Μά ἐλάτε
 μακριά ἀπ' τόν πόλεμο νά μείνουμε, νά μήν τούς δοηθᾶμε,
 μήπως λαθῶσει καί κανέναν σας τό σουδλερό κοντάρι.
 Γιατί καί μέ θεό τά δάζουνε, ἄν ἔρθει ἀντίμαχός τους. 195
 Μόνο ἀπ' τόν οὐρανό ἄς χαιρόμαστε θεωρώντας τήν ἀμάχη.
 Ἔτσι εἶπε· κι ἄκουσαν τά λόγια της οἱ ἀθάνατοι καί πάλι
 ὄλοι τους σ' ἕνα δῶμα μίηχανε νά κάνουνε σεργιάνι.

Ἡ φοινική μάχη

Καί τότε σάλπιγγες ἀρπάζοντας στά χέρια τά κουνούπια
 τό φοδερό τῆς μάχης σάλπισμα σάλπισαν· κι ἀπ' τά οὐράνια 200
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός ὁ Δίας ἐβρόντι σε, σημάδι τοῦ πολέμου.
 Μέ δόρυ πρῶτος ὁ Βροντόλαλος χτυπάει τόν Ἄντρογλύφτη
 μέσ στους προμάχους στό κατώκοιλο καί τοῦ τρυπάει τό σκότι.
 Μπρούμντα αὐτός σωριάστη, γέμισε ἡ λεπτή του χαίτη σκόνη.
 Μέ βρόντο πέφτει κι ἀπό πάνω του βροντηῆξαν τ' ἄρματά του. 205
 Κι ὁ Τρυποφράκτης τότε χτύπησε καί τό βαρὺ κοντάρι
 στό στήθος τοῦ Λασπίδη κάρφωσε· σωριάστη αὐτός καί μαῦρος
 χάρος τόν δοῆκε, κι ἀπ' τό σῶμα του μακριά πετάει ἡ ψυχή του.
 Τόν Παντζαρά χτυπάει κατόστηθα, σκοτώνει ὁ Χυτροδοῦτας.

Στ. 197. Παρωδία τῆς ὁμιλίας τοῦ Ποιάμου στους Τρῶες (Ἰλιάδα, Η 379):

Εἶπε, κι αὐτοί γοικώντας, ποόθημα σινάκουσαν τό λόγῳ

Στ. 203. **στό κατώκοιλο** = κάτω ἀπό τόν ἀφαλό.

Στ. 204. Παρωδία τῆς ἀριστείας τοῦ Πατρόκλου (Ἰλιάδα, Π 310 – 11 καί 413 – 14),
 ὅπου ὁ ἀντίπαλός του

...κι ἔπεσε τά μπρούμντα στό χῶμα

Στ. 205. Συγχότατα στήν Ἰλιάδα ἡ πτώση ἑνός σημαντικοῦ ἥρωα περιγράφεται μέ
 τόν ἴδιο στίχο:

Βαρὺς σωριάστη κι ἀπό πάνω του βροντηῆξαν τ' ἄρματά του
 (Ἰλιάδα Δ 504, Ε 42, 540 κτλ.)

Στ. 208. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τόν Πάτροκλο (Ἰλιάδα Π 856) καί μέ τόν Ἐκτορα
 (Χ 362), πού ξεψυχώντας
κι ἀπ' τό κορμί ἡ ψυχή του ἐπέταξε νά κατεθεῖ στόν Ἄδη

Τόν Φωνακλά στό κατοκοίλι του χτυπάει ὁ Ψωμοψάχτης, 210
 σωριάστη ἴπιστομα, ἀπ' τὰ μέλη του μακριά πετάει ἡ ψυχὴ του.
 Τόν Φωνακλά σάν εἶδε ὁπού ὄσθινε, χυμᾶ ὁ Βαλτίσιος, τρέχει,
 τόν Τρουποφράκτη φτάνει, τόν χτυπᾶ, στό σβέροκο τόν πληγώνει.
 Βλέπει ὁ Βασιλικιώτης, θύμωσε, καί στό Βαλτίσιο μῆγει
 καλάμι σουδλερό καί τ' ἄφησε μπηγμένο· κι ὡς τοὺς εἶδε, 215
 μέ τό λαμπρό του τόν σημάδεψε κοντάρι κι ὁ Ἄντρογλύφτης
 καί τόν καρφώνει, δέν ἀστόχησε, στό σκώτι· μά σάν εἶδε
 τό Ριζοφάγο, πού γοργόφευγε, τόν κυνηγᾷ στίς ὄχθες,
 καί μῆτε ἐκεῖ τόν ἀπαράτησε, τοῦ ρίχνει, πέφτει ἐκεῖνος
 κάτω καί δέ ματασηκώθηκε καί μέ τό σκουρο του αἶμα 220
 δάφτηκε ἡ λίμνη· στήν ἀκρογιαλιά μακρὺς, φαρδὺς ξαπλώθη
 κι ἀπάνω στ' ἄντερά του πῆδαγε καί στά παχιά λαγόνια.
 Στήν ὄχθη κι ὁ Λιμνιώτης σκύλεψε νεκρὸ τόν Τυροφάγο.
 Τόν Τοικνογλύφτη σάν ἀντίκρισε, μέ τρόμο ὁ Καλαμιώτης
 πέταξε τὴν ἀσπίδα, πῆδηξε καί χώθηκε στή λίμνη. 225
 Προβάλλει ὁ Λαοποσίτης ὁ ἄφεγος, τόν Σατουνά σοτοώνει.
 Κι ὁ Νερορούφας ἐθανάτωσε τό ρήγα Παστρουμάδη,
 τρανή πετώντας στό κεφάλι του κοτρόνα· τὰ μυαλά του
 χύθηκαν ἀπό τὰ ρουθούνια του κι ἡ γῆς ἐγέμισε αἶμα.

Στ. 211. Ἐτοι πεθαίνει καί ὁ Σκαμάντριος ἀπὸ τό χτύπημα τοῦ Μενέλαου (Ἰλιάδα Ε 58): *Πίστομα πέφτει κι ἀπὸ πάνω του θροντήξαν τ' ἄοματά του.*

Στ. 216. Τό λαμπρό κοντάρι τοῦ Ἄντρογλύφτη θυμίζει τό «λιόφωτο κοντάρι» (Ἰλιάδα, Δ 496 πλ.) καί τό «ἀστραφτερό κοντάρι» (Ἰλ. Π 284) τοῦ Ὀδυσσεύ, τοῦ Αἴαντα καί τοῦ Πάτροκλου.

Στ. 219. Σέ πολεμικὴ μανία ὁ Ἄντρογλύφτης συναγωνίζεται τόν Ἐκτορα, στή μονομαχία του μέ τόν Αἴαντα (Ἰλιάδα Η 263):
μά κι ἔτσι ὁ κρανοσειστής Ἐκτορας δέν παρατάει τό ἀπάλε.

Στ. 222. Ὁ σπαραγμὸς τοῦ Πολύδωφρον, πού ἦταν στεφνοπαῖδι τοῦ Πριάμου, καθὼς τόν τρύπησε ὁ Ἀχιλλεύς μέ τό κοντάρι του (Ἰλιάδα, Υ 420) περιγράφεται μέ παρόμοιο σίχο:
κι ὡς ἐσωριάστη, πάνω του κρατοῦσε τ' ἄντερά του

Στ. 223. *σκύλεψε* = τοῦ πήρε τὰ ὄπλα.

Στ. 226. *ἄφεγος* = τέλειος, ὑπέροχος.

Στ. 228. Παρωδία τῶν στ. Π 577 – 78 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου τόν Ἐπειγέα τὸν θροῖσκει μέ λιθάρι στήν κεφαλὴ του ὁ μέγας Ἐκτορας.

Στὴ συνέχεια παρωδεῖται ἡ φοιχτὴ εἰκόνα πού συναντᾶμε δύο φορές στήν Ἰλιάδα (Λ 97 – 98 καί Μ 185 – 186):

τὰ μυαλά του / χύθηκαν ἀπὸ τὰ ρουθούνια του, κι ἡ γῆς ἐγέμισε αἶμα.

"Ὅμως κι ὁ Πιατογλύφτης σκότωσε τὸν ἄξιό Λασποσπίτη 230
 μέ τὸ κοντάρι ὀρμώντας· σκέπασε τὰ μάτια του σκοτάδι.
 Τὸν εἶδε ὁ Πρασομούρης, τοῦ ἄδραξε τὸ πόδι, μέσ στή λίμνη
 τὸν σέρνει, τὸ λαιμὸ πατώντας του μέσ στὰ νερά τὸν πνίγει.
 Νεκρὸ τὸ φίλο ὁ Ψιχουλάρπαγας διαφέντευε, καί ρίχνει
 τοῦ Πρασομούρη στὸ κατώκοιλο καί τοῦ τρυπάει τὸ σκῶτι· 235
 μπροστά του ἐκεῖνος ἐσωριάστηκε, στόν "Αδη πάει ἡ ψυχὴ του.
 Τούς εἶδε ὁ Λαχανάς κι ἀδράχοντας μιὰ φούχτα λάσπη ρίχνει
 στόν Ψιχουλάρπαγα, στὰ μούτρα του, πῶς δέν στραβώθη, ἀλήθεια!
 Φρένιασε τότε ἐκεῖνος κι ἄδραξε μέ τὸ χοντρό του χέρι
 κοτρώνα ἀσίκηστη, πού κείτονταν βαριά στὸ χῶμα ἀπάνω, 240
 τὴ σφεντονάει, χτυπᾷ στὰ γόνατα τὸ Λαχανά, τοῦ σπάζει
 τὸ πόδι τὸ δεξί κι ἀνάσκελα στή σκόνῃ αὐτὸς σωριάστη.
 "Ὅμως εὐθύς ἀπάνω του ὀρμησε γιὰ γδικιωμὸ ὁ Σκουξιάφρης,
 χτυπάει, στόν ἀφαλὸ τὸν πέτυχε· κι ὄλο του τὸ κοντάρι
 χόθηκε στήν κοιλιά καί χύθηκαν στή γῆ τὰ σπλάχνα του ὅλα 245
 γύρω ἀπὸ τὸ κοντάρι, ὡς τὸ 'σερνε μέ τὸ χοντρό του χέρι.
 Τὸν εἶδε ὁ Τρυποφράκτης πού ἔστεκε στοῦ ποταμοῦ τίς ὄχθες,
 καί κούτσα κούτσα ἀπὸ τὸν πόλεμο τὸ σκάζει· στὰ χαντάκια
 πηδάει καί τρομαγμένοι πᾶσκιζε τοῦ χάρου νὰ ξεφύγει.
 Στερνά ἀπ' τὴ λίμνη ὁ Φουσκομάγουλος προβάλλει τρομαγμέ-
 νος. 250

Στ. 231. Ὁ θάνατος του Λασποσπίτη περιγράφεται μέ τὰ ἴδια λόγια πού στήν Ἰλιάδα ἀναφέρονται στὸ θάνατο ὀνομαστῶν ἡρώων, ὅπως π.χ. Ε 310:
καί τοῦ σκέπασε μάρρη νυχτιά τὰ μάτια

Στ. 234. **διαφεντεύω** = προστατεύω, υπερασπίζω.

Στ. 236. "Ὅπως καί οἱ ψυχές τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδας:
κι ἔστειλε στόν "Αδη τίς ψυχές τους (Η 330)

Στ. 239-240. Ὁ Ψιχουλάρπαγας συναγωνίζεται τὸν Ἐκτορα (Ἰλιάδα, Η 264 – 65):
*Μόνο πιασώγρη, κι ἀρπάζοντας μέ τὸ χοντρό του χέρι
 μιὰν πέτρα ἀπὸ τὴ γῆ θεόρατη κι ἀγκαθωτὴ καί μάρρη...
 γιὰ νὰ χτυπήσει τὸν Αἴαντα, ἢ τὴν Ἀθηνᾶ* (Φ 403 – 404), πού μέ τὸν ἴδιο
 τρόπο ρίχνει κάτω τὸ θεὸ Ἄρη.

Στ. 242. Παρωδία τῶν στ. Ν 548 – 49 καί Π 469 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου:
...τ' ἀνάσκελα στή σκόνῃ αὐτὸς ἐστρώθη

Στ. 248. Τὸ πάθημα τοῦ Τρυποφράκτη μᾶς φέρνει στὸ νοῦ τὸν Ὀδυσσεῖα καί τὸν
 Διομήδη (Τ 47 – 48) πού
...τρανοὶ πολέμαρχοι, κοντσαίνοντας πηγαίναν...

Τόν εἶδε ὁ Ψωμοφάγος, τοῦ ἴριξε, στό πόδι τόν πληγώνει.
 Τόν βλέπει ὁ Πρασομούρης πού ἔπεφτε λιπόθυμος, καί τρέχει
 μπροστά, τό σουβλερό κοντάρι του στόν Ψωμοφάγο ρίχνει·
 μά δέν τρυπάει ἡ ἀσπίδα, κράτησε τοῦ κονταριοῦ τή μύτη·
 μήτε τό φουντωτό τετράχυτρο χωρίς ψεγάδι κράνος 255
 ὁ ἔξοχος Ριγανάτος πέτυχε, πού φάνταζε ὁ ἴδιος ὁ Ἄρης,
 τό πρῶτο μέσ στό βατραχόστρατο παράξιο παλικάρι.
 Κι ὁ Ψωμοφάγος πάλι χύμηξε· κι ὁ ρήγας τῶν βατράχων
 στούς γαύρους μαχητές δέν ἀντεξε, βαθιά στή λίμνη ἐχώθη. 260
 Μέσα στούς ποντικούς ξεχώριζεν ὁ Κομματάς, λεβέντης,
 γιος τοῦ Ροκάνα τοῦ ἀψεγάδιαστου, τοῦ Ψωμοκωνηγάρι·
 στό σπίτι ὁ κύρης παρακάλεσε τό γιό νά μπεῖ στή μάχη·
 κι αὐτός μ' ἀφανισμό φοβέριζε τό γένος τῶν βατράχων.
 Μ' ἀντρεία περίσσια ὀμπρός τους στάθηκε διψώντας ἄγρια μάχη.
 Στή μέση ἕνα καρῦδι χώρισε, τό κάνει δυό κομμάτια 265
 καί τ' ἄδεια τσόφλια του τά φόρεσε γι' ἀρματωσιά στά χέρια.
 Τρόμαξαν τά βατράχια κι ὅλα τους γοργά στή λίμνη τρέχουν.
 Καί σίγουρα θά τά ξεκλήριζε, περίσσια ἡ δύναμή του,
 ἄν τῶν θεῶν εὐθύς δέν τό ἴωθε κι ἀνθρώπων ὁ πατέρας.

Στ. 254. Ἡ ἀσπίδα τοῦ Ψωμοφάγου ἔχει τήν ἀντοχή τῆς ἀσπίδας τοῦ Μενέλαου (Γ 348) καί τοῦ Αἴαντα (Η 259):
μά δέν τήν τρύπησε, τί ἐστράβωσε τοῦ κονταριοῦ του ἡ μύτη.

Στ. 255. **τετράχυτρο** = κατασκευασμένο ἀπό τέσσερις χύτρες.
 Στ. 268. **ξεκλήριζω** = ξεφανίζω, ἐξοντώνω.

Στ. 269. Παρωδία τῆς σκηνῆς τῆς Ἰλιάδας (Θ132), στήν ὁποία ὁ Δίας, γιά νά σώσει
 τοὺς Τρῶες, ρίχνει τό ἀστροπελέκι μπροστά στό ἄρμα τοῦ Διομήδη, γιά νά
 τοῦ κόψει τή μανιασμένη ὁρμή. Ὁ ὁμηρικὸς στίχος:
ἄν δέν τοὺς θώραε τῶν ἀθανάτων καί τῶν θνητῶν ὁ κύρης.

Στ. 270. Τόν ἴδιο οἶκτο ἐκφράζει ὁ Δίας καί γιά τόν πόνο τοῦ Ἀχιλλέα καί τῶν
 Ἀχαιῶν γύρω ἀπό τό πτώμα τοῦ Πάτροκλου (Γ 340):
κι ὁ μῖός τοῦ Κρόνον, ὡς εἶδε πού κλαίγαν, ἐψυχολόνησέ τους.
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἐπέμβαση τοῦ Δία – Ἡ πολύνεκρη μάχη παίρνει τέλος

Σάν εἶδε τοὺς βατράχους πού ἔσθηναν, σπλαχνίστη ὁ γιός
 τοῦ Κρόνου, 270
 κι ἀργοκουνώντας τό κεφάλι του τά λόγια τοῦτα κρᾶνει:
 – Ἄλί, τρανό κακό τά μάτια μου θωροῦν, τρανή λαχτάρα·
 τρέμω καθώς στή λίμνη μ' ἄρματα τόν Κομματᾶ ξανοίγω
 στό βατραχόστρατο νά χύνεται· καθόλου μὴν ἀργεῖτε,
 τήν Ἄθηνᾶ τήν πολεμόχαρη νά στείλουμε ἢ τόν Ἄρη, 275
 νά τόν κρατήσουν ἀπ' τόν πόλεμο μακριά, κι ἄς μὴν κρατιέται.
 Ἔτσι τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἐμίλησε· καί τοῦ ἀποκριθῆ ὁ Ἄρης.
 – Τῆς Ἄθηνᾶς πιά τώρα ἡ δύναμη καί τοῦ Ἄρη, γιέ τοῦ Κρόνου,
 δέν τό μποροῦν τόν ἄφευχτο ὄλεθρο νά διώξουν τῶν βατράχων.
 Γι' αὐτό νά τοὺς συνδράμουμε ὅλοι μας· ἢ τό δικό σου τό ὄπλο 280
 βρόντα το, πού Τιτάνες ρήμαξε κι ἔργα τρανά τελειώνει.
 Κι ὡς ἀστραπόκαψες τόν ἄσεβο τόν Καπανέα, τό γαῦρο,
 καί τόν τρανό τόν Ἐγκελάδοντα κι ἄγριες φυλές Γιγάντων,
 ἔτσι καθέναν πού εἶναι ἀκράτητος θά τόν καταδαμάσεις.
 Ἔτσι εἶπε αὐτός· καί τ' ἀστροπέλεκο τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἀρ-
 πάζει. 285
 Πρῶτα μπουμπούνισε, τόν Ὀλυμπο τόν ἀψηλό τραντάζει,

Στ. 272. Μέ τό στίχο

Ἦχοῦ, τί θάμα αὐτό κι ἀντίθαμα τά μάτια μου πού βλέπονν
 ἐκφράζουν τή μεγάλη τους ἐκπληξη στήν Ἰλιάδα ὁ Ποσειδῶνας (N 99) ὁ
 Θῶας (O 286), καί ὁ Ἀχιλλέας (Y 344 καί Φ 54).

Στ. 273 **ξανοίγω** = δλέπω.

Στ. 281. **Τιτάνες:** Οἱ Τιτάνες ἦταν γιοί τοῦ Οὐρανοῦ καί τῆς Γῆς, ἀδέρφια τοῦ Κρό-
 νου, πού τοὺς ἔριξε ὁ πατέρας τους στά ἔγκατα τῆς γῆς. Ὁ Δίας, ὅταν πῆρε
 τήν ἐξουσία ἀπό τόν πατέρα του τόν Κρόνο, γιά νά τή στερεώσει, ἀναγκά-
 στηξε νά πολεμήσει μέ τοὺς Τιτάνες, πού, ἐνῶ τοὺς εἶχε ἀπελευθερώσει,
 στράφηκαν ἐναντίον του. Τελικά τοὺς ἐξόντωσε ὕστερα ἀπὸ φοβερή μάχη,
 τήν Τιτανομαχία, βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς Ἐκατόγχερες καί τοὺς Κύκλωπες,
 πού τοῦ πρόσφεραν τή βροντή, τήν ἀστραπή καί τόν κερανοῦ.

Στ. 282. **τόν Καπανέα:** ὁ Καπανέας ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπτά ἀρχηγούς τῶν Ἀργείων
 πού ἔκαναν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Θηβῶν βοηθώντας τόν Πολυνεΐκη
 κατά τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ Ἐτεοζῆ. Τὴν ὥρα πού ὁ Καπανέας ἔβαζε τὴ
 σκάλα καί ἐτοιμαζόταν νά πηδήσει πάνω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῶν Θηβῶν, κεραυ-
 νοβολήθηκε ἀπὸ τό Δία καί γκρεμίστηκε.

Στ. 283. Τόν Ἐγκελάδοντα. Βλ. τὴ σημείωση τοῦ στίχου 7.

κι εὐθύς μετά στριφογυρίζοντας τό τρομερό του τό ὄπλο
 τό σφεντονάει, κι ἐκείνο πέταξε ἀπ' τοῦ βασιλιᾶ τό χέρι·
 κι ὡς ἔπεφτε ἀπ' τό φόβο ζάρωσαν βατράχια καί ποντίκια.
 Μά κι ἔτσι οἱ ποντικοί δέν ἔπαυαν τή μάχη, κι εἶχαν τώρα 290
 πιότερη ἐλπίδα πῶς θά κούρσευαν τοὺς μαχητές βατράχους,
 ἂν ἀπ' τόν Ὀλυμπο θωρώντας τους δέν τοὺς ψυχοπονοῦσε
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός, πού εὐθύς τοὺς ἔστειλε βοηθοὺς νά τοὺς γλυ-
 τώσουν.

Μακροχειλάτα ξάφνου πρόβαλαν, μ' ἀρματωσιά στή ράχη,
 λοξοπερπάτητα, στραδόκορμα, μέ ψαλιδένιο στόμα, 295
 σκληρά, πλακουτσωτά, ὄλο κόκκαλα, μ' ἀστραφτεροὺς τοὺς ὄμους,
 μακρόνυχα καί στραβολόδαρα, μέ μάτια μπρός στό στήθος,
 μ' ὄχτώ ποδάρια καί δικέφαλα, κουλά, καί πού καθούρια
 τά λέν, καί μέ τά στόματα ἐκοδαν τῶν ποντικῶν τά πόδια,
 τά χέρια, τίς οὐρές, κι ἀπάνω τους στραβῶναν τά κοντάρια. 300
 Τρομάζουν τότε οἱ φοβιτσιάρηδες οἱ ποντικοί, τό δάζουν
 στά πόδια κι ἄλλο πιά δέν ἄντεξαν· βασιλεψε πιά ὁ ἥλιος,
 κι ἔπαψε ὁ πόλεμος, πού κράτησε μονάχα μιάν ἡμέρα.

με τους υπόλοιπους μετρητές. Η ετήσια μεταβολή του δείκτη
 με τον οποίο μετράται η ανάπτυξη του εθνικού προϊόντος
 σε σχέση με τον δείκτη του κόστους ζωής, αποτελεί τον δείκτη
 της πραγματικής ανάπτυξης. Η ετήσια μεταβολή του δείκτη
 αυτού, αποτελεί τον δείκτη της πραγματικής ανάπτυξης.

270

Η ετήσια μεταβολή του δείκτη της πραγματικής ανάπτυξης
 αποτελεί τον δείκτη της πραγματικής ανάπτυξης. Η ετήσια
 μεταβολή του δείκτη αυτού, αποτελεί τον δείκτη της
 πραγματικής ανάπτυξης. Η ετήσια μεταβολή του δείκτη
 αυτού, αποτελεί τον δείκτη της πραγματικής ανάπτυξης.

275

280

ΕΙΣ ΑΓΩΓΗ

1.— Τό Διδακτικό ἔπος.

Ὅταν ἀφήσουμε τά ποιήματα τοῦ Ὅμηρου καί πᾶμε στά ποιήματα τοῦ Ἡσιόδου, νιώθουμε ὅτι θροισκόμαστε σέ ἄλλον κόσμο. Πρόκειται γιά τόν κόσμο τοῦ διδακτικοῦ ἔπους. Ἀντίθετα ἀπό τό ἥρωικό ἔπος, πού μᾶς μιλοῦσε γιά ἓνα πολύ μακρινό παρελθόν, τό διδακτικό ἀγγίζει τό παρόν καί καταπιάνεται μέ τά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου στή σχέση του μέ τήν κοινωνία.

Μέ τό ἥρωικό ἔπος ὁ λαός μας ἔχει τραγουδήσει τούς πύθ ἀρχαίους ἀγῶνες πού ὁ ἴδιος ἔκανε, γιά νά στεριώσει πάνω στή γῆ του καί νά δημιουργήσει τόν πολιτισμό του. Μέ τό διδακτικό ἔπος ὁ λαός μας, σέ ὠριμότερη φάση τῆς ἱστορικῆς ζωῆς του, μελετᾷ τόν ἴδιο τόν πολιτισμό του. Μέ τό ἥρωικό ἔπος ὁ λαός γεμάτος θαυμασμό καί λατρεία γιά τά πύθ δυνατά καί τά πύθ ἔξυπνα παλληκάρια του, ὅπως καί γιά τίς πύθ ὁμορφες καί ἀξίες γυναῖκες του, εἶχε τραγουδήσει τίς περιπέτειες καί τά κατορθώματά τους καί τά ἔκανε ξακουστά σ' ὄλο τόν κόσμο καί ἀλησιμόνητα γιά πάντα. Μέ τό διδακτικό ἔπος ὁ λαός γεμάτος πίστη στήν πνευματική ὑπεροχή του καί μέ ὀρμή γιά δημιουργία ἀποτυπώνει τίς ιδέες του γιά τή ζωή καί τίς ἀξίες της καί προβάλλει τή σοφία του ἀπό τίς ἱστορικές ἐμπειρίες του. Ἔτσι, ἂν τό ἥρωικό εἶναι τό ἔπος τοῦ πολέμου καί τῆς περιπέτειας, τό διδακτικό εἶναι τό ἔπος τῆς εἰρήνης καί τοῦ πολιτισμοῦ. Μέ τό ἥρωικό ἔπος εἶναι δεμένο τό ὄνομα τοῦ Ὅμηρου· μέ τό διδακτικό τό ὄνομα τοῦ Ἡσιόδου.

2.— Ἡ ζωὴ τοῦ Ἡσιόδου.

Ὁ Ἡσιόδος εἶναι ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος ποιητής μέ προσωπική ζωὴ γνωστὴ σ' ἐμᾶς. Ἔζησε σὸ τέλος τοῦ ὄγδου προχριστιανικοῦ αἰῶνα καὶ ἴσως δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὸν Ὅμηρο πρὸς πολὺ ἀπὸ μιᾶ γενιά. Οἱ γονεῖς του κατατρεγμένοι ἀπὸ τὴ φτώχεια ἄφησαν τὴν αἰολικὴ Κύμη καὶ ἦρθαν νὰ στήσουν ἀγροτικὸ νοικοκυριὸ στὴν Ἄσκρα τῆς Βοιωτίας, ἓνα χωριὸ ὅπου, καθὼς ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, ἡ ζωὴ ἦταν σκληρὴ χειμῶνα καλοκαίρι. Ἐκεῖ ὁ Ἡσιόδος μεγάλωσε, δόσκοντας πρόβατα στίς πλαγιές τοῦ Ἐλικώνα, καὶ ἡ ἀγροτικὴ ζωὴ καθόρισε τὸ χαρακτήρα τῆς τέχνης του. Σέ ποιητικὸ ἀγῶνα στὴ Χαλκίδα πῆρε τὸ πρῶτο βραβεῖο, λένε μάλιστα ὅτι νίκησε ἀκόμα καὶ τὸν Ὅμηρο. Ἴσως αὐτὴ ἡ παράδοση νὰ θέλει νὰ πεί ὅτι ἡ νεώτερη κοινωνία προτιμοῦσε ἀπὸ τὸν ὑμνητὴ τοῦ πολέμου τὸν ὑμνητὴ τῆς εἰρήνης.

3.— Τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου.

Ἀπὸ τὰ πρὸ γνωστά εἶναι ἡ «Θεογονία», ἡ «Ἄσπις» καὶ τὰ «Ἔργα καὶ Ἡμέρα».

Ἡ «Θεογονία» μᾶς δείχνει τὴ γενεαλογία τῶν θεῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐκθέτει τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ δομὴ τοῦ κόσμου. Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο παρακολουθοῦμε πῶς οἱ πρὸ παλαιοὶ πρόγονοί μας, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀπρόσωπου καὶ ἄμορφου Χάους, ἔφτασαν ὡς τὴ μεγάλη μορφή τοῦ Δία, πού γι' αὐτούς δὲν ἦταν μόνο ὁ «πατέρας τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων» ἀλλὰ καὶ ὁ φορέας ὄλων τῶν ἀξιών τῆς ἀρχαίας ζωῆς τοῦ λαοῦ μας.

Ἡ «Ἄσπις» περιγράφει τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἡρακλῆ ἐναντίον τοῦ Κύνου, γιοῦ τοῦ Ἄρη, ληστή πού ἐμπόδιζε τοὺς πιστοὺς τοῦ Ἀπόλλωνα νὰ πᾶνε στοὺς Δελφοὺς γιὰ προσκύνημα. Εἶπαν ὅτι στὴν περιγραφή τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἡρακλῆ ὁ Ἡσιόδος μιμήθηκε τὸν Ὅμηρο, πού περιέγραψε τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα. Ἐνῶ ὅμως στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα, ἦρσα τοῦ πολέμου, οἱ εἰκόνες δείχνουν τὴν πολυμορφία τῆς ζωῆς, στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλῆ, ἀθλητὴ τῆς εἰρήνης, ἀποκαλύπτουν τὴ φρίκη τοῦ πολέμου καὶ τοὺς δαίμονες τῆς

καταστροφής, γεγονός πού φανερώνει διαφορά στις ιδέες τών δυο ποιητών.

Όμως τό πιό αποκαλυπτικό γιά μās έργο τοῦ Ήσιόδου είναι τό έπος «Έργα καί Ήμέραι». Θά τό λέγαμε απόσταγμα λαϊκής σοφίας τής έλληνικής κοινωνίας στήν προεπιστημονική μορφή της. Είναι τό πιό γνήσιο δείγμα τοῦ διδακτικοῦ έπους καί μās δοηθά νά γνωρίσουμε τόσο τήν πνευματική ζωή καί τίς γενικά παραδεκτές άξίες της όσο καί τήν τεχνολογία καί τίς επιδόσεις τοῦ ανθρώπου τής έποχής πού αντιπροσωπεύει. Μέ άλλα λόγια πρόκειται γιά ένα από τά πιό σημαντικά ιστορικά τεκμήρια τοῦ ογδοου αιώνα καί ταυτόχρονα γιά τό πιό προσωπικό έργο τοῦ δημιουργοῦ του.

4.- Οί ιδέες τοῦ Ήσιόδου.

Τά έργα τοῦ Ήσιόδου μās εύκολύνουν νά γνωρίσουμε άρκετά καλά τίς ιδέες τής έποχής του. Είναι τόσο ποτισμένα από τά νέα τότε έρωτήματα γιά τή φύση, τή γνώση καί τήν πράξη, ὥστε ἡ νεότερη έρευνα αναζητᾶ σ' αὐτά ακόμα καί τό ξεκίνημα τής έλληνικής φιλοσοφίας καί τής έπιστήμης.

Πρῶτ' απ' ὅλα στόν Ήσιόδο ξεχωρίζει ἡ προσπάθεια γιά ταξινόμηση καί αξιολόγηση τόσο τῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου καί τῶν φυσικῶν φαινομένων όσο καί τῶν κοινωνικῶν δομῶν καί τῶν αξιῶν τής ζωής. Φαίνεται ὅτι οί γενεαλογίες τῶν ἡρώων τοῦ λαοῦ μας ὀδήγησαν στήν ιδέα τής γενεαλογίας τῶν φυσικῶν καί τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, δηλαδή στόν ἀπαρτισμό ενός ὀργανικοῦ συνόλου ἀπό τίς γνώσεις πού εἶχε κατακτήσει ὡς τότε ἡ συνείδηση τής κοινότητας.

Έτσι ὁ Ήσιόδος, ἀφοῦ μέ τή «Θεογονία» ἔχει δώσει τή γενεαλογία τῶν θεῶν, τῶν φυσικῶν δυνάμεων καί φαινομένων, καθῶς καί τῶν κοινωνικῶν δομῶν καί τῶν αξιῶν τής ζωής, μέ τά «Έργα» του ἐπιχειρεῖ νά δώσει καί μιᾶ πρότη γενεαλογία τοῦ πολιτισμοῦ. Στό έπος αὐτό ὁ ποιητής διακρίνει πέντε γένη ἀνθρώπων, πού ἔζησαν διαδοχικά πάνω στή γῆ καί πορεύτηκαν ἀπό τήν πιό εύτυχισμένη ζωή ὡς τόν πιό μεγάλο ξεπεσμό.

Αὐτή ἡ ἀπαισιοδοξία δέν είναι προσωπική τοῦ Ήσιόδου, είναι λαϊκή. ἐκφράζει ὁμως πιό πολύ τή γεροντική ἀτίληψη. Ὁ κορυφαί-

ομένος από τή ζωή, ὅπως καί ὁ στερημένος καί ἐκείνος πού δυσκολεύεται νά προσαρμοστῆ στίς νέες κάθε φορά κοινωνικές καταστάσεις, καταντοῦν, χωρίς νά τό καταλάβουν, νά πιστεύουν ὅτι κάποτε, στό κοντινό ἢ στό μακρινό παρελθόν, ἡ ζωή ἦταν πιό εὐκόλη καί πιό ὁμορφη καί ὅτι ξέπεσε ἀπό φταιξιμο τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτή ἡ νοοτροπία στόν Ἡσίοδο φαίνεται μέσα στούς μύθους τοῦ Προμηθεά, τῆς Πανδώρας καί τῶν πέντε γενῶν, πού ἔχουν ἐπίσης λαϊκή προέλευση. Ὡστόσο ἀπό τόν ἴδιο τό λαό μας καί μέσα σ' αὐτούς τούς ἴδιους τούς μύθους ἡ ἀπαισιοδοξία περιορίζεται μέ τήν προτίμησή του στήν ἐλπίδα καί τή δικαιοσύνη καί μέ τήν ἰδέα ὅτι ἡ φωτιά, πού ὁ Προμηθεάς χάρισε στούς ἀνθρώπους, βάση κάθε τεχνολογίας καί κατάκτησης τῆς δημιουργικῆς ζωῆς, εἶναι μιᾶ θεϊκή δύναμη στά χέρια τῶν ἀνθρώπων.

5.— Ἡ κοινωνική σκέψη.

Ἡ κοινωνική σκέψη εἶναι ἀπό τά κύρια γνωρίσματα τῆς τέχνης τοῦ Ἡσίοδου καί τήν κάνει νά ξεχωρίζεται ἀπό τήν τέχνη τοῦ Ὀμήρου. Σίγουρα πρόκειται γιά νέο στοιχεῖο στήν πνευματικότητα τοῦ μεθομηρικοῦ Ἑλληνα. Ἡ συνείδηση τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προβάλλει κυρίως μέσα ἀπό τά «Ἔργα». Σ' αὐτά κυριαρχεῖ τό αἶτημα τῆς δικαιοσύνης. Ὁ ποιητής ἔρχεται ν' ἀρνηθεῖ τή βία καί νά προβάλλει τή δικαιοσύνη. Ἡ βία, λέει 275 ἐπ., ταιριάζει στά κτήνη, ἐνῶ στούς ἀνθρώπους ταιριάζει ἡ δικαιοσύνη, πού εἶναι ἀνώτερος τρόπος γιά τίς σχέσεις μέ τούς ἄλλους. Ὁ Ἡσίοδος μέ τή δικαιοσύνη ἐπιχειρεῖ νά περιορίσει τήν ἀπαισιοδοξία γιά τόν πολιτισμό καί γιά τή μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου γενικά. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι γιά τόν ποιητή τό μονοπάτι πού ὀδηγεῖ στό μόνο ὑπαρκτό παράδεισο. Ὅπου αὐτή κυριαρχεῖ, οἱ πολῖτες, λέει 225 ἐπ., ἀκμάζουν καί οἱ λαοί ἀνοοῦν. Ὁ πόλεμος, ἡ πείνα καί τά ἄλλα κακά δέ βλάπτουν τούς ἀνθρώπους. Ἡ γῆ χαρίζει πλοῦσια τ' ἀγαθά της καί οἱ μανάδες φέρνουν στόν κόσμο παιδιά πού δέν εἶναι σέ τίποτα κατώτερα ἀπό τούς γονεῖς τους.

Τό διδακτικό ἔπος γενικότερα προβάλλει ἀκόμα μιᾶ κοινωνία πού ἀποστρέφεται τόν πόλεμο. Ὑπάρχουν χαρακτηριστικοί ὑπαι-

νιγμοί στά ἔπη τοῦ Ἡσιόδου: Τὴν κακὴ Ἔριδα πού φέρνει τόν πόλεμο κανεῖς δέν τὴν ἀγαπᾶ. Τό χάλκινο καί τό ἥρωικό γένος τά ξεκλήρισε ὁ πόλεμος. Ἡ ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλῆ ἔχει ἐπάνω τῆς εἰκόνας ἀπὸ τῆ φρίκη τοῦ πολέμου, ὁ ἴδιος ὁ Ἡρακλῆς σκοτώνει τό γιό τοῦ Ἄρη καί τραυματίζει ἀκόμα καί τό θεό τοῦ πολέμου. Ἰδιαίτερα ἡ προβολή τῆς μορφῆς τοῦ Ἡρακλῆ ὑποδηλώνει τὴν προτίμηση τῆς κοινωνίας τοῦ Ἡσιόδου γιὰ τοὺς ἄθλους τοῦ εἰρηνικοῦ δίου.

6. – Ἀπό τίς ἀριστοκρατικές στίς λαϊκές ἀρετές.

Ἡ ἀρετὴ ἀπασχολεῖ πολὺ τόν Ἡσίοδο. Ἡ κακία δέν τοῦ φαίνεται δύσκολη. Ὁ δρόμος ὁ δικός τῆς, λέει 287 ἐπ., εἶναι ἀνοιχτός καί χωρὶς μεγάλο μάκρος. Τῆς ἀρετῆς ὁμως ἔχει πολὺν ἰδρώτα, εἶναι μακρὺς καί δύσβατος, ἰδιαίτερα στὴν ἀρχή· ἀλλὰ καί ὅταν φτάσει στὴν κορυφή, οἱ δυσκολίες λιγοστεύουν, δέν τελειώνουν. Τὰ «Ἔργα», καθὼς προχωροῦν πρὸς τό τέλος τους, διαμορφώνονται σέ ὁδηγὸ γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στό κοινωνικό σύνολο. Βλέπει κανεῖς σ' αὐτὰ νά συγκεντρώνονται ὅλες οἱ ἐμπειρίες τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ στὴν προεπιστημονικὴ περίοδο τῆς ἱστορίας του. Τί εἶναι σωστό καί ὠφέλιμο καί τί δέν εἶναι. Καί τί πρέπει νά κάνει ὁ καθένας, γιὰ νά ἐπιτύχει καί νά εὐτυχήσει κοντὰ στοὺς συνανθρώπους του.

Ξεχωριστὴ θέση στὸν Ἡσίοδο παίρνει ἡ ἐργασία, πού τό πνεῦμα τῆς τοῦ ὑπαγόρευσε καί τόν τίτλο τοῦ ἔπους του. Ἔτσι διδάσκει, 298 ἐπ., ὅτι ἡ ἐργασία ὄχι μόνο δέ μειώνει τόν ἀνθρώπο ἀλλὰ καί τόν τιμᾶ. Ἡ δουλειὰ ντροπὴ δέν ἔχει. Ντροπὴ εἶναι ἡ τεμπελιά. Τόν ἀκαμάτη τόν μισοῦν καί οἱ θεοὶ καί οἱ ἀνθρώποι. Αὐτό τό κήρυγμα πρέπει νά ἔκανε ἐκπληξία στὴν ἐποχὴ του, γιατί ἦταν φανερά ἀντιθετο στὴν παλαιὰ ἀριστοκρατικὴ ἀντίληψη, πού δέν ἀναγνώριζε στὴν ἐργασία ἠθικὴ ἀξία. Φαίνεται ὁμως ὅτι τό ἐπέβαλαν οἱ ἐργαζόμενοι ἀγρότες, ναυτικοὶ καί ἔμποροι, πού στά χρόνια τοῦ ποιητῆ εἶχαν ἀρχίσει νά ἀνεβαίνουν ὄχι μόνο οἰκονομικά ἀλλὰ καί κοινωνικά. Ὁ Ἡσίодος δείχνει ὅτι ἡ ἐργασία φέρνει πλοῦτο, ἀρετὴ καί τιμὴ. Στὴ συνέχεια ὁ Ἡσίодος δίνει ἀπὸ τό θησαυρὸ τῆς λαϊκῆς

σοφίας πρακτικό ὁδηγό γιά τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του: Πότε εἶναι ἡ κατάλληλη ἐποχή γιά τήν κάθε καλλιέργεια καί τήν ὑλοτομία, γιά τά ταξίδια καί τό ἐμπόριο. Πότε καί πῶς θά σπείρεις, θά θερίσεις καί θά τρυγήσεις. Μέ ποιόν καιρό θά ταξιδέψεις. Δέν θά εἶσαι ἔξυπνος, ἂν φορτώσεις ὄλο τό ἐμπόρεμά σου σ' ἓνα καράβι, γιατί ἂν ναυαγήσεις, θά χάσεις ὄλο σου τό βιός. Ἀκόμα γίνεται λόγος γιά οἰκονομία καί πρόδλεψη, γιά νόμιμο καί ἄνομο κέρδος.

Τά «Ἔργα» κλείνουν μέ γνώμες γιά τίς ἀνθρώπινες σχέσεις: γιά τήν κοινωνικότητα, τή φιλία, τή γυναίκα καί τό γενιό. Τιμή καί σεβασμός στόν ξένο, στόν ἀδελφό, στό γονιό καί στό θεό. Τό φίλο δάλε τον στό σπίτι σου, τόν ἐχθρό παράτα τον. Κάνε φίλους ἀνάμεσα στούς γείτονές σου. Ἔχει τιμή ὅποιος πέτυχε καλό γείτονα. Ν' ἀγαπᾶς αὐτόν πού σ' ἀγαπᾶ καί νά ἀφοσιώνεσαι σ' αὐτόν πού σοῦ ἀφοσιώνεται. Νά δίνεις σ' αὐτόν πού σοῦ δίνει καί ν' ἀρνιέσαι σ' αὐτόν πού σοῦ ἀρνιέται. Νά μή σέ ξεμυαλίξει ἡ γυναίκα πού δέν ξέρει ἄλλο ἀπό τό νά στολιζεται. Ἡ ἡλικία γύρω στό τριάντα εἶναι γιά τόν ἄντρα ἡ πιό κατάλληλη γιά τό γάμο. Ἡ καλή γυναίκα εἶναι ἡ πιό μεγάλη εὐτυχία τοῦ ἄντρα, ἡ κακή ἡ πιό μεγάλη δυστυχία. Ὅλες αὐτές οἱ γνώμες εἶναι τό ἀπόσταγμα μιᾶς πανάρχαιας λαϊκῆς σοφίας.

Γιά νά κατανοήσουμε τή σημασία πού ἔχουν αὐτές οἱ γνώμες γιά τόν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς τους, ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε ὅτι σ' ἐκείνους τούς καιρούς ἡ φωνή τοῦ ποιητῆ ἔκλεινε μέσα της μηνύματα, πού ὁ σημερινός ἄνθρωπος δέχεται ἀπό ποικίλες μορφωτικές πηγές. Ὁ λαός ἔδινε στόν ποιητή τή θέση τοῦ ὁδηγοῦ, τοῦ μύστη, τοῦ σοφοῦ. Καί αὐτός ἔνιωθε χρέος του νά κλείσει μέσα στό λόγο του τό ἀπόσταγμα ἀπό τή σοφία τῆς κοινότητας. Οἱ λαοί περίμεναν ἀπό τόν ποιητή τους τή μήση στή ζωή. Καί αὐτό σέ τελευταία ἀνάληψη γίνεται σέ ὅλες τίς ἐποχές μέ τούς ἀληθινούς ποιητές. Ἡ ἐπίδοση τοῦ Ἡσιόδου ἦταν μεγάλη σ' ὅλες τίς ἐποχές καί ὡς τίς μέρες μας. Ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε τόν «Ἀσχροαῖο» τοῦ Παλαμᾶ.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

[*Επίκληση σίς Μοῦσες καί στό Δία*]

Μοῦσες ἀπ' τήν Πιερία, πού παινεύετε μέ ᾠδές,
γιά τό Δία ἐλάτε πέστε ὕμνους, τόν πατέρα σας·
πού οἱ ἄνθρωποι ἀπό τοῦτον κι ἄσημοι κι ὄνομαστοί,
ξακουστοί καί ἀγνωστοί εἶναι μόνο ἀπό τή χάρη του.
Γιατί εὐκόλα ἀνεοᾶζει καί συντριβεί εὐκόλα, 5
ζηλευτόν περιορίζει καί ἀξάνει ἄφαντον,
καί τόν ἄδικο τόν στρώνει καί μαραίνει τό θρασυ
ὁ Ζεὺς πού ὀροντάει στά ἔψη καί στά ἔψη κατοικεῖ.
Ἄκουσε καί δές πού ξέρεις, κρίνε τίς διαφορές
δίξια ἐοῦ· κι ἐγὼ στόν Πέροση τήν ἀλήθεια εἶθε νά πῶ. 10

[*Δυό οἱ Ἔριδες*]

Μιά λοιπόν δέν ἦταν μόνο, δυό στή γῆ εἶν' οἱ Ἔριδες·
τή μιὰ θά τήν ἐπαινοῦσε, ἂν κανεῖς τή γνώριζε,
ὁμως ἡ ἄλλη ντροπιασμένη· κι ἔχουν δυό λογιῶν καρδιές.
Γιατί ἡ μιὰ κακόν ἀξάνει πόλεμο καί τσακομιό,
ἡ ἄθλια· καί κανεῖς μ' αὐτήνε φίλος, μ' ἀναγκαστικά 15
κατά τίς δουλέξ τίς θεῖες τή σκληρή Ἔριδα τιμοῦν.
Ὅμως γέννησε τήν ἄλλη πρώτη ἡ Νύχτα ἡ σκοτεινή,
καί τήν ἔοσεν ὁ Δίας, πού στά αἰθέρια κατοικεῖ,
μέσ στήσ γῆς τίς ρίζες, γι' ἄντρος πολύ πιό ἀνώτερη·
τοῦτη καί τόν ἄχρηστο ὁμοια τόν ξυπνά γιά τή δουλειά· 20
κάποιον ἄλλο ολέπει πλούσιο τή δουλειά ὁ πού ζητᾶ,
πού νά ὀργώνει, νά φτεῦει δόξαα τσακίζεται

καί νοικοκυριό νά κάνει· καί ζηλεύει ὁ γείτονας
 γείτονα πού πάει στόν πλοῦτο· καλή τούτη ἡ Ἔριδα.
 Καί ὁ μάστορας θυμώνει μέ τόν ἄλλο μάστορα
 κι ὁ φτωχός φτωχό φθονάει κι ὁ ποιητής τόν ποιητή.

25

[Ἡ διαφορά μέ τόν ἀδελφό]

Ἵμως τοῦτα, Πέρση, βάλ' τα στή δική σου τήν καρδιά,
 κι ἡ κακιά ἄς μή σ' ἐμποδίζει Ἔριδα ἀπό τή δουλειά,
 σάν τούς τσακωμούς προσέχεις καί τά λόγια σάν ἀκοῦς.
 Γιατί λίγο τόν τραβοῦνε λόγια καί τσακώματα
 κεῖνον πού σοδειά δέν ἔχει στό κελάρι του ἀρκετή
 καί στήν ὥρα της, πού δίνει ἡ γῆ, τῆς Δήμητρας καρπό.
 Ἐπό τοῦτον σάν χορτάσεις, πιάνεις πάλι ἀπ' τήν ἀρχή
 καί τσακώματα κι ἀγώνα γιά τά ξένα χτήματα.
 Δέ θά κάνεις ἔτσι πάλι· μά ἄς τήν ξεδιαλύνουμε
 πιά τή διαφορά μας ἴσια, τό ἄριστο κι ἀπό θεοῦ.
 Τόν μοιράσαμε τόν κληρο τώρα πιά, κι ἄλλα πολλὰ
 τ' ἄρπαξες καί τά ἔχεις δώσει πολύ καλοπιάνοντας
 βασιλιάδες δωροφάγους, δικαστές στή δίκη αὐτή.
 Ἄμυαλοι, δέν ξέρουν πόσο πιό πολύ εἶναι τό μισό,
 στή μολόχα, στό σπερδούκλι πόσο μέγα τό ὄφελος.

30

35

40

[Ἡ καταγωγή τοῦ κακοῦ – Ἡ κλοπή τῆς φωτιᾶς]

Μά κρυμμένο ἀπ' τούς ἀνθρώπους οἱ θεοί κρατοῦν τό διός.
 Ἄλλιως μιά μονάχα μέρα θά μπορούσες νά ἐργαστεῖς
 καί γιά ἕνα χρόνο νά ἔχεις, κι ἀκαμάτης μένοντας·
 θ' ἄφηνες καί τό τιμόνι τότε πάνω στήν καπνιά,
 τοῦ καματεροῦ, τῆς μούλας στά κομμάτια κι ἡ δουλειά.
 Μά ὁ Δίας ὀργισμένος πῆρε κι ἔκρυψε τό διός,
 ὁ πανοῦργος Προμηθεῆς ὅταν τούς ξεγέλασε·
 καί γι' αὐτό γιά τούς ἀνθρώπους σκέφτηκε κακά φριχτά,
 κι ἔτσι τή φωτιά τούς πῆρε· μά τοῦ Ἰαπετοῦ ὁ γιός
 γιά τόν ἀνθρωπο τήν κλέβει ἀπό τό Δία τό σοφό
 μέσα σέ καλάμι κούφιο κι ἀπό τό θεό κρυφά.

45

50

Τότε τοῦ ἔπε ὀργισμένος ὁ πατέρας τῶν θεῶν:
 «Γιέ τοῦ Ἰαπετοῦ, πού ξέρεις ὅλα τὰ τεχνάσματα,
 χαίρεσαι πού μοῦ ἔχεις κλέψει τή φωτιά, γελώντας με, 55
 πάθημα γιά σένα μέγα καί γιά τοὺς μελλοντικούς.
 Γιατί ἐγώ σ' αὐτούς θά δώσω συφορά γιά τή φωτιά,
 καί μ' αὐτή θά φχαριστιοῦνται, συφορά ἀγκαλιάζοντας».

[*Ἡ Πανδώρα – Τά κακά καί ἡ ἐλπίδα*]

Ἔτσι μίλησε γελώντας ὁ πατέρας τῶν θεῶν·
 καί τόν Ἥφαιστο προστάζει γρήγορα τόν ξακουστό 60
 χῶμα μέ νερό νά σμίξει, νά τοῦ βάλει καί λαλιά
 κι ἀντοχή καί νά ἔχει ὄψη σάν θεᾶς ἀθάνατης,
 ἀξιαγάπητη παρθένας ὁμορφιά· κι ἡ Ἀθηνᾶ
 ἔργα νά τή δασκαλέψει, νά ὑφαίνει πλουμιστά·
 κι ἡ Ἀφροδίτη νά τῆς χύσει χάρη στό κεφάλι τῆς 65
 καί σφοδρό πόθο καί σκέψη πού νά τρώει τό κορμί·
 καί νοῦ σκύλας νά τῆς βάλει κι ἕναν τρόπον ὑπουλο
 πρόσταξε τόν Ἀργοκτόνο, τό μαντατοφόρο Ἑρμῆ.
 Ἔτσι μίλησε, κι ἐκεῖνοι ὑπάκουσαν στό βασιλιά. 69
 Κι ὁ πιστός ὁ Ἀργοκτόνος μέσ στά στήθη τῆς λοιπόν 77
 ψέματα καί λόγια πλάνα κι ἕναν τρόπον ὑπουλο
 ἔφτιαξε κατά τοῦ Δία τή βουλή· μά καί φωνή
 τῶν θεῶν ἔβαλε ὁ κῆρυξ, κι ἔτσι τή γυναίκα αὐτή 80
 τήν ὀνόμασε Πανδώρα, γιατί δῶρα δώρισαν
 οἱ θεοὶ ὅλοι, γιά τοὺς ἄντρες συφορά τοὺς δύστηχους.
 Σάν λοιπόν τό δόλο τέλεια κι ἄφταστα τόν τέλειωσε,
 στόν Ἐπιμηθέα στέλνει τόν Ἑρμῆ τόν ξακουστό,
 τόν ταχύ μαντατοφόρο, μέ τό δῶρο, τῶν θεῶν· 85
 κι ὁ Ἐπιμηθέας δέ σκέφτη ὁ Προμηθέας πού ἔχε πεῖ
 δῶρο ἀπ' τόν Ὀλύμπιο Δία πῶς ποτέ νά μή δεχτεῖ,
 μά ξοπίσω νά τό στέλνει, γιά θνητοῦς κακό μή θυγεῖ
 κι ὅταν δέχτηκε κι ἐκράτει τό κακό, κατάλαβε.

Πρὶν στή γῆν ἐπάνω ζοῦσαν τῶν ἀνθρώπων οἱ φυλές 90
 δίχως τά κακά τοῦ κόσμου καί τόν πόνο τό σκληρό,

δίχως τίς βαριές ἀρρώστειες, πού θανάτους δίνουνε.	92
Μά ἡ γυναίκα ἀπ' τό πιθάρι πήρε μέ τά χέρια της	94
τό καπάκι καί σκορπώντας ἔγνοιες ἔφερε βαριές.	95
Κι ἡ Ἑλπίδα ἐκεῖ μονάχα μέσα στόν κρυφώνα της	
μπρός στοῦ πιθαριοῦ τά χεῖλη ἔμεινε, δέν πέταξε·	
γιατί πρώτα τό καπάκι στό πιθάρι ἔβαλε.	98
Ἄλλα ὁμως μύρια πάθη στούς ἀνθρώπους σκόρπισαν·	100
κι εἶναι ἡ γῆ κακά γιομάτη, κι εἶν' γιομάτη ἡ θάλασσα·	
καί ἀρρώστειες στούς ἀνθρώπους τήν ἡμέρα ἢ τή νυχτιά	
μόνες ἔρχονται καί φέρουν τά κακά γιά τούς θνητούς	
σιωπηλά, γιατί τούς πήρε ὁ σοφός Δίας τή φωνή.	
Ἔτσι δέν μπορεῖς τοῦ Δία νά ξεφύγεις τή βουλή.	105

[*Τά πέντε γένη*]

Ἄλλ' ἂν θέλεις, κι ἄλλο λόγο δίχως μάκρος θά σοῦ πῶ,
ὁμορφα μά καί μέ γνώση· κι ἐσύ βάλ' τον στό μυαλό.

[*Τό χρυσό*]

Χρυσό πρώτα – πρώτα γένος ἀπό ἀνθρώπους μέ λαλιά	
οἱ ἀθάνατοι ἐκάμιν, πού στά Ὀλύμπια σπίτια ζοῦν.	110
Κι ἐπί Κρόνου ἦταν, σάν στόν οὐρανό βασίλευε·	
σάν Θεοί ζοῦσαν ἐκεῖνοι, ξένοιαστο νοῦ ἔχοντας,	
δίχως κόπους, δίχως θλίψη καί κακά γεράματα,	
μά στά χέρια καί στά πόδια πάντα τους ἀγέραστοι	
χαίρονταν μέ γλεντοκόπια, ἔξω ἀπ' ὄλα τά κακά·	115
καί πεθαίναν σάν ἀπό ὕπνο δαμιασμένοι· καί καλά	
ὄλα ἦτανε γιά κείνους· καί καρπό ἔδιν' ἡ γῆ	
πολύ κι ἄφθονα ἢ ζωοδότρα μόνη· κι αὐτοῖ λεύτεροι	
ἦσαν μοιράζαν τά ἔργα ὡς καί τά πολλά καλά.	119
Κι ἀφού δά τοῦτο τό γένος ὄλο ἡ γῆ τό σκέπασε,	121
αὐτοῖ βέβαια πνεύματα ἅγια πάνω ἀπό τή γῆ ἔγιναν,	
φύλακες καλοί, σοπῆρες τῶν ἀνθρώπων τῶν θνητῶν,	123
πλουτοδότες· κι αὐτή πήραν τή βασιλικιά τιμή.	126

[Τό άργυρό]

Δεύτερο κατόπι γένος καί πολύ χειρότερο
 άργυρό κάμαν έκείνοι πού στό 'Ολύμπια σίτια ζοῦν
 καί μέ τό χρυσό παρόμοιο οὐδέ στό σῶμα οὐδέ στό νοῦ·
 μά έκató τό παιδί χρόνια πλάι στή μάνα τήν καλή 130
 τρέφονταν νά μεγαλώσει, μωρό γίγας, σίτι του·
 αλλά άφού πιά μεγαλώναν καί στήν ήβη φτάνανε,
 πολύ λίγο ζοῦσαν χρόνο κι εΐχανε καί δάσανα
 άπ' τίς άμυαλιές· τό θράσος δέν μποροῦσαν τό κακό
 πέρα νά κρατήσουν, οὔτε νά λατρεύουν τούς θεούς 135
 ήθελαν οὔτε θυσίες πάνω ὑέ ίεροῦς δωμούς,
 ὅπως εἶναι στούς ανθρώπους κατά τόπους τό σωστό.
 Κι αὐτούς ἔπειτα ὁ Κρονίδης τούς άφάνισε μ' ὀργή,
 τούς θεούς σάν δέν τιμοῦσαν, πού τόν 'Ολυμπο κρατοῦν.
 'Αλλ' άφού κι αὐτό τό γένος ὅλο ή γή τό σέπασε, 140
 κάτω άπό τή γήν ἐπήγαν καί τούς λένε Μάκαρες,
 δεύτεροι, ὁμως καί τούτους μά τιμή τούς άκλουθεῖ.

[Τό χάλκινο]

Μά ὁ πατέρας Δίας τρίτο, γένος άλλο άπό θνητούς,
 χάλκινο ἔκανε, πού διόλου του άργυροῦ δέν ἔμοιαζε,
 κι άπό φλαμουριά βγαλμένο, φοβερό καί τρομερό· 145
 θλιθερά νοιάζονταν ἔργα του 'Αρη καί άδιαντροπιές,
 οὔτε σάρι τρώγαν, μά εΐχαν διαμαντιοῦ σκληρή καρδιά.
 147
 Κι ήταν χάλκινα τά ὄπλα, χάλκινα τά σίτια τους,
 150
 τό χάλκό δουλεῦαν, μαῦρο δέ γνωρίζαν σίδερο.
 Κι άπ' τά χέρια τους τά ἴδια τούτοι δαμαστήγανε
 καί στό μονχλιασμένο σίτι πήγαν του 'Αδη του ψυχροῦ,
 άγνωστοι· κι αὐτούς τούς πήρε, άν κι ἐκπληκτικούς,
 μαῦρος θάνατος, κι άφήσαν τό λαμπρό του ήλιου φῶς. 155

[Τό ήρωικό]

'Αλλ' άφού κι αὐτό τό γένος ὅλο ή γή τό σέπασε,
 τέτατο, κάποιο άλλο ηφισαλιήθηκε από τήν ιστορία του Εκαταδευτικής Πολιτικής

ἔκανε ὁ Κρονίδης Δίας, δικαιοτέρο, ἱκανό,
 ἀπό ἥρωικούς ἀνθρώπους, θεῖο γένος, πού τούς λέν
 ἡμθέους, γενιά πρώτη στήν ἀπέραντη τή γῆ. 160
 Πόλεμος κακός καί τούτους καί σαλαγητό φριχτό
 ἄλλους μπρός στίς ἑφτά πύλες τῶν Θηδῶν, στήν Κάδμεια γῆ,
 τούς ξολόθρεψε στή μάχη γιά τό διός τοῦ Οἰδίποδα,
 κι ἄλλους πῆγε μέ καράδια σέ μεγάλη θάλασσα
 καί στήν Τροία γιά τήν Ἑλένη μέ τά ὄμορφα μαλλιά. 165
 Σ' αὐτούς χάωρια ἀπ' τούς ἀνθρώπους διός καί τόπο χάρισε
 καί τούς στέρωσε ὁ πατέρας Δίας στά πέρατα τῆς γῆς. 168
 Κι αὐτοί βέβαια κατοικοῦνε, ξένοιαστο νοῦ ἔχοντας, 170
 στῶν Μακάρων τά Νησάκια, στό βαθύν Ὠκεανό,
 ἥρωες εὐτυχισμένοι, καί γι' αὐτούς γλυκό καρπό
 τρεῖς φορές τό χρόνο φέρνει πλούσιο ἢ ζωοδότρα γῆ.

[Τό σιδερένιο]

Ἄς μὴν ἔσωνα ποτέ μου μέ τούς πέμπτους νά ἔμαι ἐγώ,
 ἀλλά ἢ πρῖν νά ἔχα πεθάνει ἢ ἔπειτα νά γεννηθῶ. 175
 Γιατί τώρα γένος εἶναι σιδερένιο· καί ποτέ
 μέρα νύχτα δέ θά πάψουν κάματος καί βάσανα
 νά τούς φθεῖρουν· καί θά δώσουν ἔγνοιες οἱ θεοὶ βαριές.
 Ὅμως καί γι' αὐτούς θά σμιῶνται τά καλά μέ τά κακά.
 Καί θά ξολοθρέψει ὁ Δίας κι αὐτή τή θνητή γενιά, 180
 ὅταν, μόλις θά γεννιοῦνται, θά ἔναι πιά ἀσπρομάλληδες.
 Οὔτε μέ παιδιά πατέρας ὅμοιος οὔτε καί παιδιά
 οὔτε φίλος μέ τό φίλο, σύντροφος μέ σύντροφο,
 οὔτε κι ἀδελφός θε νά ἔναι φίλος, ὅπως ἦταν πρῖν.
 Τούς γονιούς, μόλις γερνᾶνε, θε νά τούς περιφρονοῦν· 185
 θά τούς βρίζουνε κι ἀκόμα θά τούς λέν λόγια σκληρά,
 ἄθλιοι, κι οὔτε θεῖα δίκη θά λογιᾶζουν· οὔτε καί
 τούς γονιούς πού θά γερνᾶνε θε νά τούς φροντίζουνε· 188
 τοῦ πιστοῦ καί τοῦ δικαίου καί καλοῦ καμιά τιμή,
 μᾶλλον τοῦ κακοῦ τό δράστη θά τιμοῦν καί τό θρασύ·
 καί τό δίκιο μέ τά χέρια, κι ἡ ντροπή θά ἔχει χαθεῖ,
 κι ὁ κακὸς φροντίζει πρῶτα τὸν ἑαυτὸν ἀπ' ἄλλοις. 190

λέγοντας ἄδικα λόγια, κι ὄρκο θέ νά ὀρκίζεται.
 Φθόνος τούς ἀνθρώπους ὄλους θ' ἀκλουθάει τούς δύστυχους, 195
 πού κακόγλωσσος θέ νά 'ναι, τρομερός, χαιρέκακος.
 Καί στόν Ὀλυμπο δά τότες ἀπό τήν πλατιά τή γῆ,
 στά λευκά φορέματά τους μέ κρυμμένη τήν εἶδή,
 στή φυλή τῶν ἀθανάτων κι ἡ Αἰδώς κι ἡ Νέμεση
 θέ νά πᾶν καί θέ ν' ἀφήσουν τούς ἀνθρώπους· καί σ' αὐτούς 200
 οἱ πικροί πόνοι θά μείνουν· τοῦ κακοῦ δέν θά 'ν' γιαιτριά.

[Τό γεράκι καί τ' ἀηδόνι]

Τώρα καί στούς βασιλιάδες πού νογᾶν μύθο θά πῶ:
 Εἶπε ὁ γέρακος σ' ἀηδόνι μέ τήν πλουμιστή λαλιά,
 πού 'χε ἀρπάζει καί στά νύχια τό 'φερνε στά σύννεφα·
 κι αὐτό ἀνάμεσα στά νύχια καρφωμένο τά γαμπά 205
 μύρονταν θλιμμένα· κι εἶπε πρὸς αὐτό δεσποτικά:
 «Ἄθλιο, τό 'χεις λησμονήσει; Σέ κρατᾶ πιό δυνατός·
 εἶσαι ἐκεῖ πού ἐγώ σέ πάω, κι ὄντας καί τραγουδιστής·
 δεῖπνο μου σέ κάνω, ἂν θέλω, ἢ σ' ἀφήνω λεύτερο.
 Ἄμυαλος ὁ πού τά βάζει μέ τούς δυνατότερους· 210
 καί τή νίκη χάνει κι ἔχει καί ντροπή καί βάσανα».
 Ἔτσι τό γοργό γεράκι, τό πλατύφτερο πουλί.

[Τό δίκιο καί τό ἄδικο]

Πέρση, ἄκου ἐσύ τό δίκιο, καί τή βία μὴν ξακλουθᾶς·
 γιατί καί κακή εἶν' ἡ βία γι' ἀνθρωπον ἀδύναμο
 κι ἄρχοντας δέν τήν ἀντέχει, μά τσακίζεται ἀπ' αὐτή, 215
 σάν οἱ συφορές τόν βρῶννε· κι ἀπ' τήν ἄλλη πιό καλός
 δρόμος πού στό δίκιο φέρνει· καί τό δίκιο πιό πολύ
 μένει ἀπό τή βία, σάν γίνει· ἄμυαλος παθός μαθός.
 Γιατί εὐθύς τρέχει κι ὁ Ὄρκος μέ στραβές κρίσεις μαζί·
 ταραχή, καθώς τή Δίκη ἄντρες τήν τραβολογοῦν 220
 διαφοράγοι, καί μέ κρίσεις στραβές κρίνουν διαφορές·
 κι αὐτή ἀκλουθάει κλαμένη μέσ σέ πόλεις καί χωριά
 καί φορώντας τόν ἀέρα, κακό φέρνει στούς θνητούς,
 σ' αὐτούς πού τήν ἀποσιγᾶνε καί σέ τὴν ἀποσιγᾶνε.

[*Ἡ εὐλογία τῆς δικαιοσύνης*]

Ὅπου ὁμως κρίσεις ἴσες καί γιά ξένους καί δικούς 225
 κάνουν, καί τό δίκιο διόλου δέν τό παραδαίνουνε,
 ἐκεῖ ἀκμάζει ἡ πολιτεία καί ἀνθοῦνε οἱ λαοί·
 καί εἰρήνη μέσ στή χώρα, πού νά τῶν ἀντρῶν τροφός,
 καί ποτέ δέ φέρνει ὁ Δίας πόλεμο σ' αὐτούς κακό·
 ποτέ ἀντρες μέ ἴσια κρίση πείνα δέν τούς ἀκλουθᾶ 230
 κι οὔτε συφορά, μά γλέντια κι ἔργα ἀντάμα νοιάζονται.
 Κι ἡ γῆ διός πολὺ τούς φέρνει, στά θουνά ἡ βαλανιδιά
 ἔχει ἀπάνω βαλανιδιά κι ἀπό μέσα μέλισσες·
 καί πυκνόμαλλα γεμάτα μέ μαλλί τά πρόβατα·
 καί γεννοῦν παιδιά οἱ γυναῖκες, πού νά μοιάζουν στούς γονιούς 235
 κι εὐτυχοῦν μέ τ' ἀγαθὰ τους πάντα· κι οὔτε φεύγουνε
 μέ καράδια, μά τούς φέρνει καρπὸν ἢ ζωοδότρα γῆ.

[*Ἡ κατάρα τῆς βίας*]

Ὅμως σ' ὅσους στό νοῦ ἔχουν βία κι ἔργα ἐλεεινά,
 τιμωρία τούς φυλάει κειός πού βλέπει ἀπό ψηλά. 240
 Καί πολλές φορὲς μιά πόλη ὀλόκληρη δεινοπαθεῖ
 ἀπό ἓναν κακό, πού δλάφτει κι ἄθλια μηχανεύεται.
 Καί σ' αὐτούς ὁ Δίας μεγάλη ἀπ' τά οὐράνια συφορά,
 καί λοιμὸ καί πείνα στέλνει, κι ἀφανίζονται οἱ λαοί· 243
 κι ἡ στρατὸ τούς καταστρέφει πλῆθος ἢ τό τεῖχος τους 246
 ἢ καράδια στά πελάγη τούς τά πάει ἄσκημα.

[*Ὁ Δίας προστάτης τῆς δικαιοσύνης*]

Βασιλιάδες, κι ἐσεῖς μόνοι τούτη τὴν ὑπόθεση
 κρίνετε· γιατί κοντά εἶναι στούς ἀνθρώπους οἱ θεοί,
 κι αὐτοὶ κρίνουν ποιοὶ τούς ἄλλους μέ τίς κρίσεις τίς στραδές 250
 ἀφανίζουν, θεῖα δίκη δίχως νά λογιάζουνε.
 Καί τριάντα εἶναι χιλιάδες στή γῆ τὴν πολὺδοσκη
 ἀπ' τοῦ Δία τούς ἀθανάτους τῶν ἀνθρώπων φύλακες,
 κι αὐτοὶ θεοὶ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν κρῖναι τὰ δαιμόνια Παιδικῆς

- καί φορόντας τόν ἄερα πᾶν παντοῦ πάνω στή γῆ. 255
 Κι ἡ παρθένα εἶναι ἡ Δίκη, πού 'ν' τοῦ Δία γέννημα,
 σεβαστή στούς ἀθανάτους πού τόν Ὀλυμπο κρατοῦν,
 κι ὅταν κάποιος τήνε δλάφει, ψέγοντάς την ἄδικα,
 εὐθύς στόν πατέρα Δία πάει καί κάθεται κοντά
 καί τοῦ λέει γιά τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀδίκων τό μυαλό. 260
 ὁ λαός γιά νά πληρώσει βασιλιάδων πονηριές,
 πού τίς κρίσεις ξεστρατίζουν μέ τό νά μιλοῦν στραβά.
 Ἄπό τοῦτα φυλαχεῖτε, κι ἴσια ἄς εἶν' τά λόγια σας,
 βασιλιάδες δωροφάγοι, κι ὄχι πιά κρίσεις στραδές.
 Καί κακό δικό του κάνει πού ἄλλουνοῦ κάνει κακό, 265
 κι ἡ κακή δουλή γιά κείνον πού τήν ἔχει πιο κακή.
 Ὅλα τοῦ θεοῦ τό μάτι τά θορεῖ καί τά νογᾶ,
 κι ὡς κι αὐτά, σάν θέλει, δλέπει, καί δέν τοῦ ξεφεύγουνε,
 καί πῶς εἶναι τούτη ἡ Δίκη, πού 'χει μέσα ἡ πόλη μας.
 Καί λοιπόν κι ἐγώ δέ θά 'μουν μέ ἀνθρώπους δίκαιος 270
 μήτ' ἐγώ μήτε κι ὁ γιός μου, ἀφοῦ θά 'τανε κακό
 νά 'σαι δίκιος, ἄν πιο δίκιο ἔχει ὁ πιο ἄδικος.
 Ἄλλά ἐλπίζω δέν τά κάνει τοῦτα ὁ Δίας ὁ σοφός.

[*Ἡ ὑπεροχή τῆς δικαιοσύνης*]

- Πέρση, ἐσύ μέσ στό μυαλό σου ὄλα τοῦτα δάλε τα
 καί τό δίκιο ἄκου τώρα, τή βία ξέχνα ὀλότελα. 275
 Τέτοιο στούς ἀνθρώπους νόμιον ὁ Κρονίδης ἔταξε,
 ψάρια καί θεριά καί ὄρνια τ' οὐρανοῦ πετούμενα
 γιά νά τρῶνε τό 'να τ' ἄλλο, δίκιο ἀφοῦ δέν εἶν' σ' αὐτά·
 μά τό δίκιο στούς ἀνθρώπους ἔδωκε, τό ἀνώτερο·
 κι ἄν κανένας πού νά ξέρει τό σωστό θέλει νά πεί, 280
 σ' αὐτόν πλοῦτο ἄς δίνει ὁ Δίας, πού πολύ δλέπει μακριά·
 κι ὅποιος μέ τή θέλησή του δώσει ὄρκο ψεύτιζο
 καί μ' αὐτό τό δίκιο δλάφει καί μοιραῖα πλανηθεῖ,
 αὐτοῦνοῦ μαύρη ἡ γενιά του μένει τό κατόπι του·
 ἐνώ τοῦ σωστοῦ στόν ὄρκο μένει ἀνώτερη γενιά. 285

[Ἄρετή καί Κακία]

Κι ἐγὼ τό καλό πού ξέρω, Πέρση ἀνόητε, θά σοῦ πῶ·
 τήν κακότητα τήν παίρνεις εὐκόλα καί μονομιᾶς·
 δρόμος πάει ἐκεῖ στρωμένος, κατοικεῖ πολύ κοντά·
 μά στήν ἀρετήν ἰδρώτα βάλαν οἱ θεοί μπροστά·
 καί μακρὸ τό μονοπάτι κι ἀνηφορικό ὡς αὐτήν 290
 καί τραχὺ εἶναι στήν ἀρχή του· μά σά φτάσει στήν κορφή,
 εὐκολη δά ἔπειτα εἶναι, μόλο πού ἔναι δύσβατη.
 Πιό καλός αὐτός πού νιώθει μόνος του τό κάθε τί, 293
 καλός ὅμως εἶν' κι ἐκεῖνος πού ἀκούει τό σωστό· 295
 μά πού μήτε μόνος νιώθει μήτε ἀκούει ἀπ' ἄλλοι
 καί δέ βάζει στήν καρδιά του, τοῦτος εἶναι ἄχρηστος.

[Ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας]

Ἄλλά ἐσύ μέ τήν εὐχή μας στό νοῦ πάντα δούλευε,
 Πέρση, γέννα εὐλογημένη, ἡ Πείνα γιά νά σέ μισεῖ 300
 καί νά σ' ἀγαπᾷ ἡ σεβάσμια Δήμητρα ἡ καλόστεφη,
 καί μέ διός νά σοῦ γεμίζει πάντα τό κελάρι σου·
 γιατί ἡ Πείνα δέβαια μόνο τ' ἄεργου εἶναι σύντροφος,
 θεοί κι ἄνθρωποι μισοῦνε κεῖνον πού ζεῖ ἄεργος,
 μέ τούς κολοβούς κηφήνες ὅμοιος στή διάθεση,
 πού τῶν μελισσῶν τό μόχθο ἀφανίζουν τρώγοντας· 305
 μά ἐσύ τή δουλειά σου ἀγάπα κάλλιο κι ὅπως πρέπει της,
 νά γεμίζουν τά κελάρια μέ καρπό στήν ὥρα του.
 Ἄπό τή δουλειά εἶν' οἱ ἄντρες μέ κοπάδια καί μέ διός, 309
 κι ἐργαζόμενος πιό φίλος εἶσαι στούς ἀθάνατους. 311
 Ἡ δουλειά ντροπή δέν ἔχει, ντροπή ἔχει ἡ τεμπελιά.
 Κι ὁ ἄεργος θά σέ ζηλέψει ταχιά πού μέ τή δουλειά
 θά πλουτεῖς· καί μέ τόν πλοῦτο πάει ἀξία καί τιμή.
 Σάν θεός ἐσύ θέ νά ἴσουν, κι ἡ δουλειά τό πιό καλό,
 ἄν, καθῶς σοῦ παραγγέλνω, τό κουτό σου τό μυαλό 315
 ἀπ' τά χτήματα τά ξένα τό γυρίσεις στή δουλειά.
 Καί κακή ντροπή τόν ἄντρα τῆς ἀνάγκης ἀκλουθᾷ,
 ἡ ντροπή πού τούς ἀνθρώπους πολύ βλάπτει κι ὠφελεῖ·
 ντροπή δέβαια μέ τή φτώχεια, θάρρος μέ τόν πλουτισμό.

[Πλοῦτος καί Ἀρετή]

Χρήματα ὄχι τ' ἀρπαγμένα, πιά καλά τ' ἀπό θεοῦ. 320
 Γιατί κι ἂν κανένας πάρει μέγα πλοῦτο βίαια
 μέ τά χέρια ἢ μέ τό λόγο, καθώς γίνονται πολλά,
 – ὅσο βέβαια τό κέρδος τούς ἀνθρώπους ξεγελά,
 κι ὅσο τήν παραμερίζει τή ντροπή ἢ ἀναίδεια –
 οἱ θεοί ταχιά ἀφανίζουν τοῦτον καί τό σπίτι του, 325
 καί γιά λίγο μόνο χρόνο μένει ὁ πλοῦτος σύντροφος.

Στό ὑπόλοιπο τοῦ ἔργου, στίχοι 327 – 828, ὁ ποιητής διατυπώνει
 ὁδηγίες γιά τίς σχέσεις μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους, τή φιλία, τό
 γάμο καί τήν οἰκογένεια, καθώς καί γιά τίς ἐργασίες, τή σπορά, τή
 συγκομιδή, τή ναυτιλία καί τό ἐμπόριο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- Στ. 1. Ὁ Ἡσίοδος, σύμφωνα μέ τήν παραδομένη συνήθεια, ἀρχίζει τό ἔργο του μέ ἐπίκληση στίς Μοῦσες, πού, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, προστάτευαν ὄσους ὑπηρετοῦσαν τίς τέχνες καί τά γράμματα.
- Ὁ ποιητής στρέφεται μέ ἰδιαίτερη εὐγνωμοσύνη στίς Μοῦσες, γιατί, ὅπως ὁ ἴδιος λέει, τόν καιρό πού αὐτός, φτωχός νέος, ἔδωσε πρό-
βαρα στόν Ἐλικώνα, τού φανερώθηκαν καί τού ἔμαθαν τήν ποίηση.
- Στ. 10. Πέρσης εἶναι τό ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἡσιόδου. Τά δύο ἀδελφία εἶχαν κάποια διαφορά γιά τά κληρονομικά. Ὁ ποιητής ἔχει κατηγορήσει τόν Πέρση ὅτι δέ μοίρασε σωστά τά πατρικά χτήματα καί ὅτι κράτησε γιά τόν ἑαυτό του περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔπρεπε· ἔτσι ἔφτασαν στά δικαστήρια. Τό ἔργο εἶναι γεμάτο ἀναφορές καί ὑπομνήσεις στή δίκη πού πρόκειται νά γίνει. Ὁ ποιητής ἀπευθύνεται στόν ἀδελφό του μέ πολλές νουθεσίες καί παρακλήσεις, σέ μιᾶ τελευταία προσπάθειά του, μήπως καταφέρει νά τόν σταματήσει ἀπό τίς ἀνόμιμες ἐνέργειές του. Ἐπίσης ὁ ποιητής προσπαθεῖ νά δια φωτίσει γιά τό θέμα τήν κοινή γνώμη τῆς πατρίδας του καί νά προδιαθέσει εὐνοϊκά τούς δικαστές, ἄν καί ἀφήνει νά φανεῖ ὅτι δέν τούς ἔχει ἐμπιστοσύνη, ἀφοῦ τούς κατηγορεῖ ἀπροκάλυπτα ὅτι ἔχουν δωροδοκηθεῖ ἀπό τόν ἀδελφό του.
- Στ. 11. Ὁ Ἡσίοδος, στή «Θεογονία» του, 225 ἐπ., μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ Νύχτα γέννησε τήν Ἐριδα (= τή Διχόνοια) τή «σκληρόκαρδη» καί ὅτι αὐτή μέ τή σειρά της γέννησε τόν Πόνο, τή Λήθη, τά Βάσανα, τίς Συμπλοκές, τίς Μάχες, τά Φονικά, τίς Ἀνθρωποκτονίες, τίς Φιλονικίες, τά Ψέματα, τίς Λογομαχίες, τίς Ἀμφισβητήσεις, τήν Ἀνομία, τή Συφορά καί τόν Ὀρκό, «πού πάρα πολύ βασανίζει τούς ἀνθρώπους πάνω στή γῆ, ὅταν κάποιος μέ τή θέλησή του δώσει ὄρκο καί τόν παραβεῖ». Μέ τήν καλή Ἐριδα ὁ ποιητής ἐννοεῖ κάθε εὐγενική ἀμιλλα γιά τή δημιουργία.
- Στ. 14. Ὁ ποιητής, γόνος εἰρηνικῆς ἀγροτικῆς οἰκογένειας, νιώθει ἀποστροφή γιά τόν πόλεμο καί τόν θεωρεῖ σφοδρά καί κατάρα γιά τούς ἀνθρώπους. Ἐτοι, πῶς κάτω, στό μῦθο γιά τά πέντε γένη, στ. 144 – 165, δείχνει πῶς τό χάλκινο καί τό ἥρωικό γένος τῶν ἀνθρώπων ἐφυλίστηκαν καί χάθηκαν ἀπό τή γῆ μέ τόν πόλεμο.

Στ. 39. Βασιλιάδες είναι οί τοπικοί άρχοντες τής πατρίδας του ποιητή, πού σύμφωνα μέ τή μορφή του κράτους τής εποχής του είχαν καί τό δικαίωμα νά δικάζουν.

Αὐτοί ἀνήξαν στήν ἀριστοκρατική τάξη, καί ὁ ποιητής, φτωχός ἀγρότης, δέν κατορθώνει νά κρύψει τό μίσος του γι' αὐτούς. Βλ. καί τοὺς στ. 202 ἐπ., 220 ἐπ., 248 ἐπ., 261 ἐπ., 263 ἐπ.

Στ. 40. Τό νόημα τῶν στίχων εἶναι ὅτι ἡ εὐτυχία δέν οἰκοδομεῖται στό πλοῦ, ἀλλά σ' ἐκεῖνο πού δέν ξεπερνά τό μέτρο καί στήν ἰκανότητα νά ἐπωφελεῖται κανεῖς καί ἀπό τά πλοῦ ἀσήμενα προϊόντα τής γῆς του.

Στ. 48. Ὁ Προμηθεάς, γιός του Ἰαπετοῦ, ἐνός ἀπό τοὺς Τιτάνες, πρῶτα παιδιά του Οὐρανοῦ καί τής Γῆς, πού ὁ Δίας κατὰ τήν Τιτανομαχία τοὺς γκρέμισε στά Τάρταρα, γιατί δέν ἤθελαν νά παραδεχτοῦν τήν ἐξουσία του. Ὁ Ἡσίοδος ἔχει ἐκθέσει τό μῦθο του Προμηθέα καί τής Πανδώρας καί στή «Θεογονία» του, στ. 506 – 616. Ἐκεῖ μαθαίνουμε ὅτι ὁ Ἰαπετός (ὁ Ἀγέροχος) ζευγαρώθηκε μέ τήν Ὠκεανίδα Κλυμένη (τήν Ὑπέροχη) καί ἔφερε στόν κόσμο τόν Ἀτλαντα (τόν Ἀνθεκτικό), τό Μεινοῖτιο (τόν Ἐπίμονο), τόν Προμηθέα (τόν Προνοητικό) καί τόν Ἐπιμηθέα (τόν Ἐπινοητικό), τέσσερις γιούς πού ποτέ δέν παραδέχτηκαν τόν ἐξάδελφό τους, τό Δία, στό θρόνο του Ὀλύμπου καί ἔξανα νά ἔπιπροῦσαν γιά νά δυσκολέψουν τή βασιλεία του. Μάλιστα ὁ Προμηθεάς, γιά νά μειώσει τό κύρος του Δία ὡς βασιλιά του οὐρανοῦ, τόλμησε νά δώσει ἀπό τά σφάγια τής θυσίας τά ψαχνά στοὺς ἀνθρώπους καί νά προσφέρει στό θεό τά λίπη καί τά κόκαλα, καί ὕστερα νά κλέψει τή φωτιά ἀπό τοὺς θεοὺς καί νά τή χαρίσει στοὺς ἀνθρώπους. Τιμωρόντας τοὺς ὁ Δίας, ἔδωκε τόν Ἐπιμηθέα νά φέρει στοὺς ἀνθρώπους τή γυναῖκα, «κακό ἀντί καλό», ἀνάγκασε τόν Ἀτλαντα νά σηκώσει αἰῶνια τὸν οὐρανό, κεραινοδόλησε τὸ Μεινοῖτιο καί τόν γκρέμισε στό ἔρεβος καί ἔδωσε τόν Προμηθέα σ' ἓναν πάσσαλο, ὅπου κάθε μέρα κατέβαινε ἓνας ἀετός καί ἔτρωγε τό σκῶπι τοῦ τιμωρημένου.

Στ. 59. Ὁ μῦθος τής Πανδώρας εἶναι, σέ μετάπλαση, ὁ ἴδιος ὁ πανάρχαιος μῦθος τής Γῆς, αὐτῆς πού χαρίζει τά πάντα στά παιδιά της. Ἡ διασκευή του φαίνεται ὅτι ἐπινοήθηκε ἀπό τοὺς Ἕλληνες, ὅταν ἐγκαταστάθηκαν στόν ἐλλαδικό χῶρο, καί ἀποσκοπεῖ στό νά δυσφημίσει καί νά γελοιοποιήσει τή λατρεία τής Μητέρας – Γῆς καί τοὺς μητριαρχικούς θεσμούς τής κοινωνίας τῶν Προελλήνων. Στό μῦθο, καί στή μορφή πού μᾶς προσφέρεται, διαφαίνεται ἡ ἀρχαία λαϊκὴ πεποίθηση ὅτι οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι ζοῦσαν ἀπλὰ μέσα στή φύση σέ μιὰ κατάσταση παραδεισιακή καί ὅτι ἡ κατάσταση αὐτὴ κάποτε τερατίστηκε μέ συνέπειες πολὺ δυσάρεστες γιά τὸν ἄνθρωπο: τὴν πτώση του, δηλαδή τὴν ὀριστικὴ καί οἰαίη ἀπομάζωσή του ἀπὸ τὴ φύση καί τὴν

ἐγκατάλειψή του ἀπό τούς θεούς. Ὁ ρόλος τοῦ Προμηθέα, μέ τήν προσφορά τῆς φωτιᾶς, δείχνει πῶς ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου ἀντισταθμίζεται ὡς ἕνα βαθμό μέ τό ἐλεύθερο πνεῦμα καί τήν ἐπινοητική καί δημιουργική δύναμή του, πού ἔχει τήν καταγωγή τῆς ἀκριβῶς στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τή φύση καί στίς συνακόλουθες ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων. Ὅμως ἡ σημασία τῆς φωτιᾶς καί τῆς γυναίκας στό μῦθο ἐπιβάλλει σ' αὐτόν ὡς κυρίαρχη ἰδέα τήν ἀπαισιόδοξη ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων λαῶν ὅτι ὄχι μόνο γιά κάθε κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ ἀλλά καί γιά τήν ἴδια τή χαρά τῆς ζωῆς τό τίμημα εἶναι πολύ μεγάλο: Ἡ χρήση τῆς φωτιᾶς μεγαλώνει ὀλοένα τήν ἀπόσταση ἀπό τή φύση καί ἡ παρουσία τῆς γυναίκας ἀποτελεῖ τιμωρία, αὐτοκακό καί πηγή δυστυχίας. Ἡ περιγραφή τοῦ χαρακτήρα τῆς γυναίκας σ' αὐτό τό μῦθο ἀντιστοιχεῖ στήν ἀντίληψη πού ἔχει ὁ ἀκαλλιέργητος χωριάτης γιά τή σύντροφο τῆς ζωῆς του, πού δέν τή βλέπει ὡς προσωπικότητα, ἐνώ τού εἶναι ξένη ἡ ἰδέα ὅτι τά πολλά ἐλαττώματα τῆς γυναίκας ἔχουν τή ρίζα τους στά λίγα δικαιώματα πού τῆς ἀναγνωρίζει ἡ πατριαρχική κοινωνία.

Στ. 61. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι καμωμένος ἀπό χῶμα καί νερό ἦταν πολύ διαδομένη στούς ἀρχαίους λαούς. Ἀκόμα καί ὁ φιλόσοφος Ξενοφάνης, δυό αἰῶνες ὕστερα ἀπό τόν Ἡσίοδο, διδάσκει, ἀπόσπ. 29: «Ὅλοι ἀπό χῶμα καί νερό εἴμαστε καμωμένοι».

Στ. 68. Ἀργοκτόνος εἶναι ὁ Ἑρμῆς, γιατί σκότωσε τόν Ἄργο, ἕνα φύλακα μέ ἑκατό μάτια, πού κατά διαταγή τῆς Ἥρας φρουροῦσε δέσμη καί μεταμορφωμένη σέ ἀγελάδα τήν Ἴω, ἀγαπημένη τοῦ Δία.

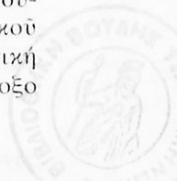
Στ. 84. Ἐπιμηθέας ὁ ἀδελφός τοῦ Προμηθέα. Γιά τήν τύχη του βλ. σημ. στ. 48.

Στ. 106 ἐπ. Ὁ μῦθος γιά τά πέντε γένη, ὅπως καί ἐκεῖνος τοῦ Προμηθέα καί τῆς Πανδώρας, δέν εἶναι ἐπινόημα τοῦ Ἡσιόδου, ἀλλά ἔχει λαϊκή προέλευση καί πολύ παλαιά ἱστορία. Μᾶς εἶναι γνωστά ἀρχαία περσικά καί Ἰνδικά κείμενα μέ αὐτό τό μυθικό σχῆμα. Στόν περσικό μῦθο ὁ Ζαρατούστρα παρακαλεῖ τό θεό του Ἀχούρα Μάσδα νά τοῦ χαρίσει παντογνωσία, ὁ θεός τοῦ προσφέρει ἕνα ποτήρι νερό, ὁ Ζαρατούστρας τό πίνει, καί τότε φανερώνεται μπροστά του τό ὄραμα ἐνός δέντρου μέ τέσσερα κλαδιά, ἕνα χρυσό, ἕνα ἀσημένιο, ἕνα χάλκινο καί ἕνα σιδερένιο. Ὁ θεός ἐξηγεῖ στό Ζαρατούστρα: Οἱ ρίζες τοῦ δέντρου εἶναι ὁ ἀόρατος κόσμος, πού ἔχω δημιουργήσει, τά τέσσερα κλαδιά εἶναι τά τέσσερα γένη πού ἀρχίζουν μ' ἐμένα καί θά φτάσουν ὡς τό τέλος τοῦ κόσμου· ἡ δική σου γενιά εἶναι ἀπό χρυσό, οἱ ἐπόμενες ἀπό ἀσημί, ἀπό χάλκο, ἀπό σίδηρο, κάθε μιά χειρότερη ἀπό τήν προηγούμενη τῆς· ἡ τελευταία θά φέρει τήν ξένη κυριαρχία τῶν Ἐξωσμένων, τήν παρακμή τῆς θρησκείας καί τῆς ἠθικῆς, τήν ἀνα-

τροπή της φύσεως στο σύνολό της. Τότε θά ξρθει ὁ λυτρωτής.

Στὴν ἰνδικὴ «Μαχαβαράτα», 3,11,234 ἐπ., ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ χωρίζεται σὲ τέσσερις μεγάλες περιόδους, σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ αὐτὲς κυριαρχεῖ ἓνα ὀρισμένο γένος ἀνθρώπων μὲ δικὰ του ἰδιαιτέρα γνωρίσματα. Πρῶτα κυριαρχεῖ τὸ γένος Κρίτα, πού σημαίνει Πράξη, καὶ τότε τὸ δίκιο ἐφαρμόζεται στὸ ἀκέραιο καὶ τὰ ἔργα δὲν εἶναι μάταια. Ἀγοραπωλησιεῖς δὲ γίνονται καὶ ἀπαγορευεῖς δὲν ἰσχύουν. Ἡ πραγμάτωση τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ ἄσκησις εἶναι αὐτοσκοπός. Ἀρρώστιες, πόνος, φόβος, μίσος εἶναι ἀγνωστα. Ὁ θεὸς καὶ ἡ ψυχὴ ὄλων τῶν ὄντων εἶναι ἀπὸ φῶς. Ὑστερα ἔρχεται τὸ γένος Τρητα. Τότε τὸ δίκιο ἐφαρμόζεται κατὰ τὰ 3/4 καὶ ὁ θεὸς ἀπὸ καθαρὸ φῶς γίνεται κόκκινος. Οἱ ἄνθρωποι δὲν παραμελοῦν τὴ λατρεία καὶ τὴ δικαιοσύνη, εἶναι ὁμως ἀπλῶς καλοί, ὄχι ἄριστοι ὅπως οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι. Ἐγκαινιάζονται οἱ θυσίαι καὶ ὀρισμένα ἦθη καὶ ἔθιμα. Ὑστερα ἔρχεται τὸ γένος Ντβαπάρα, καὶ τότε τὸ δίκιο ἐπικρατεῖ μόνο κατὰ τὸ μισό, ἐνῶ ὁ θεὸς γίνεται κίτρινος καὶ ἡ σοφία του μοιράζεται σὲ τέσσερα, ὥστε οἱ ἄνθρωποι δυσκολεύονται νὰ τὴ βροῦν δλόκληρη. Ὅρισμένα πάθη κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους, πλάνη καὶ ἀρρώστιες καὶ πόνος. Τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τὰ περιμένει ἡ φθορὰ, γιατί εἶναι λειψὰ σὲ δικαιοσύνη. Τέλος ἔρχεται τὸ γένος Κάλι. Τότε τὸ δίκιο ἐπικρατεῖ μόνο κατὰ τὸ 1/4 καὶ ὁ θεὸς γίνεται μαύρος. Οἱ ἐντολές τοῦ θεοῦ, ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ θυσίαι ἐγκαταλείπονται ἀπὸ τοὺς ἀθρώπους. Ἀρρώστιες, πόνος, δυστυχίματα, μίσος, φόβος καὶ πείνα κυριαρχοῦν. Ὅταν ὁ κύκλος τῆς ζωῆς ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἀρχή, τὸ δίκιο θά ἐπικρατήσει πάλι στὸ ἀκέραιο καὶ νέοι ἄνθρωποι θά φανοῦν.

Τὰ τέσσερα γένη τῆς περσικῆς καὶ τῆς ἰνδικῆς ἐκδοχῆς στὸν Ἡσίοδο ἔχουν γίνεῖ πέντε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη πού αἰσθανόταν ὁ Ἕλληνας ἐπικός νὰ ἐντάξει σ' αὐτὸ τὸ ἱστορικό σχῆμα ἀκόμα καὶ τὰ ἰνδάλματα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως, δηλαδή τὴ μεγάλη γενιά τῶν ἡρώων τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού εἶχε ἄμεσα προηγηθεῖ. Ἔτσι ὁ Ἡσίοδος, γιὰ νὰ μὴν προδώσει τὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ του, αὐτὴν πού στὰ χρόνια του εἶχε κορυφωθεῖ μὲ τὴν ἀκμὴ τοῦ ἡρωικοῦ ἔπους, διακόπτει σὲ καίριο σημεῖο τὴν ἀπαισιόδοξη περιγραφή τοῦ ἔπεσμοῦ τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ παρεμβάλλει ἀνάμεσα στὸ χάλκινο καὶ στὸ σιδερένιο τὸ γένος τῶν ἡρώων τοῦ τρωικοῦ καὶ τοῦ θηβαϊκοῦ κύκλου, πού τοὺς ἐξιμνεῖ ὡς ἡμιθέους, ἀκριβῶς ὅπως τοὺς εἶχε θελήσει ἡ ἑλληνικὴ λαϊκὴ συνείδηση. Ἄν δὲν συνέτρεχε αὐτός ὁ λόγος, ὁ Ἕλληνας ποιητὴς δὲ θά χρειαζόταν νὰ προσθέσει στὸ σχῆμα ἓνα γένος, καὶ μάλιστα νὰ τὸ παρουσιάσει μετὰ τὸ χάλκινο, ἀφοῦ στὴ συνείδησή του δὲν ἦταν ξένο τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀνήκει στὴν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ἑλληνικὴ παραλλαγὴ διασώζει καὶ τὰ συστατικά στοιχεῖα καὶ τὸν ἀπαισιόδοξο

χαρακτήρα του ανατολικού μύθου: Τά ίδια μέταλλα, στον ίδιο αριθμό και στην ίδια διαδοχική σειρά, από τα ευγενέστερα στα ευτελέστερα – στην ινδική παραλλαγή τά χρώματα αντιστοιχούν περίπου στα μέταλλα: τό χρώμα του φωτός στο χρυσό, του ζήτουν στο χαλκό, του μαύρου στο σίδερο. Καί ή ιδέα ότι τό άνθρωπιο γένος προοδευτικά ξεπέφτει, ότι κάθε επόμενη γενιά έχει φύση ευτελέστερη, ευτυχία και δικαιοσύνη λιγότερη, δυστυχία και αθλιότητα περισσότερο, είναι ή ίδια. Όμως υπάσχουν και διαφορές ανάμεσα στον Όϊόδο και στα πρότυπά του. Ένω στις ανατολικές ιστορίες διατυπώνεται ή πίστη στην ανακύληση των πάντων, επομένως και του καλού, στο ελληνικό κείμενο κάτι τέτοιο ρητά τουλάχιστο δέ δηλώνεται· ή ανεκπλήρωτη ευχή του ποιητή, ό ίδιος νά γεννιόταν ή πριν ή ύστερα από τό σιδερένιο γένος, δέν ξέρουμε αν μας επιτρέπει νά προϋποθέσουμε τήν πίστη του στην επιστροφή του καλού. Επίσης ενώ στις ανατολικές παραλλαγές του μύθου ή περιγραφή του ξεπεσμού, δηλαδή ή απαισιόδοξη θεώρηση προχωρεί χωρίς διακοπή, στον Όϊόδο διακόπτεται μέ τήν παρεμβολή του ήρωικού γένους και ίσως μέ τή λαϊκή πίστη ότι οί άνθρωποι του χρυσοϋ γένους ενεργούν ως αγαθοποιά πνεύματα και παριστέζουν τούς θνητούς προστατευτικά.

Ό μύθος για τά πέντε γένη, όπως μας τόν παραδίδει ό Όϊόδος, είναι, μπορούμε νά πούμε, ή πρώτη ελληνικά γραμμένη ιστορία του ανθρώπινου γένους και συνάμα ή πρώτη φιλοσοφική θεώρηση του ανθρώπινου βίου και πολιτισμού. Μέ τό χρυσό γένος περιγράφεται μία περίοδος τής ανθρωπότητας πριν από κάθε κοινωνικό θεσμό και κάθε τεχνολογία, τότε πού οί άνθρωποι, χωρίς φοβιά, γεωργία και ναυτιλία, ζούσαν απλά μέσα στη φύση, όπως και τά άλλα ζώα, και τρέφονταν μέ ό,τι πρόσφερε ή γή μόνη τής, χωρίς καλλιέργειες. Ατή ή περίοδος αντιστοιχεί στην κατάσταση πού προϋποθέτει ό μύθος τής Πανδώρας και του διδλικού παραδείσου. Μέ τό ασημένιο γένος περιγράφεται μία περίοδος μητριοχίας. Έδώ ό μύθος ύποδηλώνει γενικά μία κατάσταση, και δέν πρέπει νά νοηθεί κατά γράμμα, διαφορετικά θά έμενε ανεξήγητο τό πώς οί μητέρες μετά τήν ωριμότητά τους ζούσαν τουλάχιστο έκατό χρόνια, δηλαδή όσα κατά τήν περιγραφή χρειάζονταν για νά αναθρέψουν τά παιδιά τους, ενώ δηλώνεται ότι γενικά οί άνθρωποι, μόλις έφταναν στην ήση, πέθαιναν. Μέ τό χαλκίνο γένος σημειώνεται ή περίοδος πού έζησαν οί πρόωμοι Έλληνες, βοσκοί, πού ήξεραν νά δουλεύουν τό χαλκό. Μέ τό ήρωικό γένος προσφέρεται μία ξεχωριστή θέση στις γενιές τής άκμης του μυκηναϊκού πολιτισμού, πού δέβαια δέν είναι άλλες από εκείνες των πρώιμων Έλλήνων. Τέλος τό σιδερένιο γένος είναι οί Δωριείς, πού μέ τά σιδερένια όπλα τους κατέστρεψαν τό μυκηναϊκό πολιτισμό.

Στ. 111. Ό Όϊόδος παρουσιάζει εδώ τόν Κρόνο σάν ευτυχισμένο βασιλιά

καί καλόκαρδο πατέρα ανάμεσα στους άγιους ανθρώπους του χρυσοῦ γένους, ἐνῶ στή «Θεογονία», στ. 154 – 210 καί 453 – 506, μᾶς τόν ἔχει περιγράψει σάν ἕνα πνεῦμα σκληρό καί κακοτροπαίετο, πού ἀκρωτηριάζει τόν πατέρα του, τόν Οὐρανό, καί καταδροχθίζει τά ἴδια τά παιδιά του. Ἐπειδή ἡ «Θεογονία» ἀποτελεῖ συστηματικότερο βιβλίο τῆς ἀρχαίας θρησκείας, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ παρουσίαση τοῦ Κρόνου σ' αὐτήν εἶναι πιό ἔγκριση καί ὅτι στά «Ἔργα» ὁ ποιητής, ἡ ὁ μῦθος πρὶν ἀπό αὐτόν, μεταχειρίζεται συμβατικά τόν Κρόνο ὡς προελληνική θεότητα, γιά νά δηλώσει τή μορφή λατρείας σ' ἕνα πολύ μακρινό παρελθόν. Ἡ φράση «σάν στόν οὐρανό βασιλεύει», γιά τόν Κρόνο, δέν εἶναι τυχαία. Γιά τόν Κρόνο πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι, ἀφοῦ ὁ Δίας τοῦ πήρε τό θρόνο τοῦ οὐρανοῦ, ἀργότερα τόν ἄφησε νά βασιλεύει στά Νησιά τῶν Μακάρων. Ἐτοί ἡ φράση θέλει νά ὀριοίει τήν ἐποχή τοῦ χρυσοῦ γένους στήν πρώτη βασιλεία τοῦ Κρόνου. Παροιμιακή φράση: «Ὁ ἐπὶ Κρόνον δίος».

Στ. 118. Ὅτι ἡ γῆ ἔφευγε μόνη καρπό ἀποτελεῖ ἀναφορά σέ μιὰ ἐποχή πρὶν ἀπό τήν ἐπινόηση τῆς γεωργίας, ὅποτε οἱ ἄνθρωποι τρέφονταν μέ καρπούς ἀπό δέντρα καί φυτό πού δέν καλλιεργοῦσαν.

Στ. 122. Τό ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ χρυσοῦ γένους ἔγιναν καλά πνεύματα πού προσπατεῖον τούς ἄνθρώπους ἀνταποκρίνεται σέ ἀρχαία λαϊκή πίστη στήν ἐπιρροή ἀγαθολογῶν καί προσπατεντικῶν πνευμάτων. Παρόμοια εἶναι ἡ χριστιανική, λαϊκή ἐπίση, πίστη σέ κάποιον «φύλακα ἀγγέλο». Δέν εἶναι ἀπόλυτα βέβαιο ἂν οἱ τριάντα χιλιάδες «ἀπ' τοῦ Δία τοῦς ἀθάνατους τῶν ἀνθρώπων φύλακες», πού ἀναφέρει ὁ Ἡοῖδος στό στ. 251, ταυτίζονται μέ αὐτά τά πνεύματα τοῦ χρυσοῦ γένους. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἀκόμα καί ὁ Πλάτων, στόν «Κρατύλο» του, 398α, λέει πώς «ἂν κάποιος ἄνθρωπος εἶναι καλός, κρατάει ἀπό ἐκεῖνο τό χρυσό γένος».

Στ. 138. Κρονίδης ὁ Δίας, ὡς γιός τοῦ Κρόνου.

Στ. 140. Μάκαρες οἱ μακάριοι, οἱ εὐτρυχιόμενοι. Γιά φανταστικά Νησιά τῶν Μακάρων μιλά ὁ ποιητής στό στ. 171.

Στ. 146. «Θλιβερά νοιάζονταν ἔργα τοῦ Ἄρη», δηλαδή ἦταν φιλοπόλεμοι. Γι' αὐτό «κι ἀπ' τά ἴδια τους τά χέρια τοῦτοι δαμαστήκανε», ὅπως λέει ἀμέσως ἔπειτα ὁ ποιητής, στ. 152. Γιά τήν ἀποτροφή τοῦ Ἡοῖδου στόν πόλεμο ὄλ. σημ. στ. 14.

Στ. 147. «Οὔτε στάρι τρώγαν». Ἀναφορά σέ μιὰ ἐποχή τῆς ἀνθρωπότητας πρὶν ἀπό τή σιτοκαλλιέργεια. Ἀλλά ἡ ἐποχή αὕτη πρέπει νά προηγήθηκε ἀπό τήν ἐποχή τοῦ γάλακτος, πού θέλει νά δηλώσει ὁ ποιητής μέ τό γάλακτος.

Στ. 160. Οἱ ἡμίθεοι κατά τήν ἀρχαία πίστη, ὅπως οἱ ἡρώες καί οἱ δαίμονες.

- ἀποτελοῦσαν μιά τάξη ἀνάμεσα στούς θεοούς καί στούς ἀνθρώπους.
- Στ. 161. ἐπ. Ἐδῶ ἔχουμε τήν πιό ἀρχαία ἀρνητική κριτική στά λαϊκά ἰνδάλματα τῆς πολεμικῆς λογοτεχνίας, τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ ἥρωϊκοῦ ἔπους γενικά. Ὁ Ἡσίοδος εἶναι συνεπής μέ τό φιλειρηνικό ἰδανικό του. Βλ. σημ. στ. 14.
- Στ. 162. Κάδμεια γῆ ἡ Θήβα, πού θεμελιώθηκε ἀπό τόν Κάδμο, μυθικό βασιλιά πού ἦρθε ἀπό τή Φοινίκη.
- Γιά τοὺς πολέμους καί τά τραγικά γεγονότα γύρω ἀπό τή Θήβα μαθαίνουμε πολλά ἀπό ὀρισμένες τραγωδίες πού σώθηκαν.
- Στ. 171. Τά νησιά τῶν Μακάρων τά φαντάζονταν οἱ ἀρχαῖοι στή μακρινή Δύση, στά πέρατα τοῦ κόσμου. Ἡ ἰδέα πού εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τόν Ὀκεανό ὡς τά χρόνια τοῦ Ἡσιόδου τόν θέλει ποταμό πού περιτρέχει τή γῆ ὀλόκληρη, ἐνώ τήν ἴδια τή γῆ, ὡς στεριά τή φαντάζονταν σάν νησί, σάν μιά καί μοναδική ἡπειρο, πού βρέχεται ὀλόγυρα ἀπό τόν ποταμό Ὀκεανό.
- Στ. 199. Αἰδώς, προσωποποίηση τῆς συστολῆς, Νέμεση, μορφή πού ἐπιβλέπει τήν ὀρθή ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης καί τῆς εὐτυχίας γιά τοὺς ἀνθρώπους.
- Στ. 202. Γιά τοὺς βασιλιάδες βλ. τή σημ. τοῦ στ. 39.
- Στ. 202 ἐπ. Ὁ μῦθος τοῦ γερακιοῦ καί τοῦ ἀηδονιοῦ εἶναι λαϊκός, καί ὁ Ἡσίοδος τόν ἐντάσσει στό ἔργο του, γιατί τόν βοηθᾶ νά δείξει τήν αὐθαιρεσία τοῦ δυνατοῦ ἀπέναντι στόν ἀδύνατο. Πρόκειται γιά ἕναν ἀπό τοὺς ἐλάχιστους μύθους μέ ἥρωες ζῶα, πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό συγγραφεῖς ἀρχαιότερους τοῦ Αἰσώπου.
- Στ. 210. Ἡ πρόταση «ἄμναλος ὁ πού τά βάζει μέ τοὺς δυνατότερους» φανερόναι ξεχωριστή λαϊκή εὐστοχία στήν ἀποκάλυψη τοῦ παραλογισμοῦ τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ δυνατοῦ, πού ἀποβλέπει σέ κάποια λογική ἀντίληψη τῆς αὐθαιρεσίας του. Εἶναι φανερό ὅτι τό ἀηδόνι οὔτε διανοήθηκε ποτέ νά ἀντιμετρηθεῖ μέ τό γεράκι!
- Στ. 218. Ἡ φράση «παθός μαθός», στά ἀρχαῖα «παθῶν μαθῶν», εἶχε γίνει παροιμία ἤδη ἀπό τόν καιρό τοῦ ποιητῆ.
- Στ. 219. Γιά τόν Ὀρκο βλ. σημ. στ. 11.
- Στ. 220. Ἀπό τή «Θεογονία», στ. 901 ἐπ., μαθαίνουμε ὅτι ἡ Δίκη, ἡ Εἰρήνη καί ἡ Εὐνομία εἶναι οἱ τρεῖς Ὠρεές, θυγατέρες τοῦ Δία καί τῆς Θέμιδας, καί ὅτι αὐτές νοιάζονται γιά τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἡρόκλητος, ἀπόσπ. 100, λέει γι' αὐτές ὅτι φέρνουν ὀλα τά ἀγαθά στοὺς ἀνθρώπους, καί εἰδικά γιά τή Δίκη, ἀπόσπ. 94, ὅτι ἔχει βοηθοὺς τῆς τῆς Ἐρινύες.
- Στ. 225. ἐπ. Ἡ περιγραφή μᾶς θυμίζει τόν ἀριστοκρατικό χαρακτοῦς γένους.

ἐνῶ ὑποτίθεται ὅτι ἀναφέρεται στήν ἐποχή τοῦ σιδερένιου. Ἐδῶ ἡ πίστη τοῦ ποιητῆ στή δικαιοσύνη καί στήν εἰρήνη περιορίζει τήν ἀπαισιοδοξία του γιά τή μοίρα τοῦ ἀνθρώπου.

Στ. 229 Γιά τόν πόλεμο βλ. σημ. στ. 14.

Στ. 251. Βλ. σημ. στ. 122.

Στ. 271. Ἐπί τούτῳ τό στίχο μαθαίνουμε ὅτι ὁ ποιητής εἶχε καί γιό.

Στ. 311. Ὁ στίχος στή μορφή τοῦ κειμένου «ἔργον δ' οὐδέν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος» ἦταν ἀπό τά πιό γνωστά γνωμικά ἀπό τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ὁ Ἡσίοδος, ἄνθρωπος τῆς γῆς, προσπερνᾷ μέ ἀδιαφορία τίς ἀρετές τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως καί προβάλλει ὡς ἀρετή τήν ἐργασία, πού ὡς τότε εἶχε ἀξία μόνο γιά τοὺς δούλους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ. 7 - 14
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	» 15 - 28

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	» 31 - 36
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	» 37 - 47
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	» 48 - 55

0020556824

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ Β', 1978 (II) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 170.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3009/7-2-1978

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΘΕΣΙΑ : Π. ΟΚΤΩΡΑΤΟΣ - Κ. ΚΟΥΚΙΑΣ Ο.Ε.
*Ηφιστολήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

